

TARİHİN TANIMI, KONUSU VE FAYDALARI

Tarih Nedir? Tarihin Tanımı Nasıl Yapılır? Tarih, Arapça “erreh/verraha” filinden türemiş târîh (te’rîh) şeklinde okunan isminden gelmektedir. İslamiyet’ten sonra ise kuzey Arapçasına girmiş, Farsça ’ya ve Türkçe’ye de yine bu dönemlerde Arapçadan geçmiştir. Günümüzde Arapçada te’rîh “tarih yazıcılığı” anlamında kullanılmaktadır. Kavramın, batı dillerindeki karşılığı ise Yunanca “istoria”dan türetilen “historia”, “histoire” ve “history”dir. Tarihin birçok tarihçi tarafından tanımı yapılmıştır. Mesela; Marc Bloch, tarihi; “zaman içindeki insanların ilmi” şeklinde tanımlamıştır. Ariel ve Will Durant çifti de tarihi, “geçmişte olan hadiseler hakkındaki belgelerin verileri” şeklinde tarif etmişlerdir. Tarihin tanımını daha geniş bir şekilde yapan ilk kişi ise Alman tarihçi Ernst Bernheim’dir. Bernheim, “Tarih İlmine Giriş: Tarih Metodu ve Felsefesi” adlı eserinde tarihin tanımını; insanların zaman ve mekân itibariyle geçirdikleri ilerleme ve gelişmeleri, birlikte yaşayan canlı bir varlık sıfatıyla yaptıkları psiko-fizik hareketleri, bunların illî münasebetlerine izafe edilen müşterek kıymetleri araştıran ve tasvir eden bilim dalıdır” şeklinde yapmıştır. Bazı Türk tarihçileri de tarihin tanımını yapmışlardır. Zeki Velidî Togan; insanların zaman ve mekân çerçevesinde husule getirdikleri gelişimlerini, toplumun bir ferdi veya fertleri sıfatıyla yaptıkları fiillerini, toplum hayatındaki rol ve ehemmiyetlerine göre şekillenen psiko-fizik etkenler dâhilinde ve neden-sonuç ilişkisi içerisinde tetkik ve tasvir eden bir bilim olduğunu kaydetmiştir. Diğer taraftan Fuat Köprülü tarihi; geçmiş zaman hayatını, mümkün olduğu kadar hakikate uygun olarak yeniden ihya etmektir şeklinde tanımlamıştır. 18. yüzyılda yaşamış Vakanüvis (tarihçi) Ahmet Vasıf Efendi tarihi toplumların durumunu, insanların gelişimini, kişilerin buluşlarını, olup bitenleri ve hallerini ele alan bilim olarak tanımlanmış iken Ahmet Cevdet Paşa; tarihin, halka geçmişteki olayları öğreten, yöneticilere faydalı bilgiler kazandıran, herkese yarar sağlayan bir ilim olduğunu kaydetmiştir. Tüm bu tanımlardan hareketle tarihin tanımını şu şekilde yapmak mümkündür: “Tarih; insan topluluklarının bütün faaliyetlerini, geçirdikleri gelişmeleri ve aralarındaki olayları yer ve zaman göstererek, sebep-sonuç ilişkisi içinde, belgelere dayanmak suretiyle araştıran ve günümüze nakleden sosyal bir bilimdir.” Tarihin Konusu Tarih, bir olaylar dizisini değil, insanların düşüncelerinin ifadesi olan ve zamanla ortaya çıkan olayları insanların şekil verdiği sosyal gelenekleri ve etkilendikleri hadiseleri konu edinir. Yani genel olarak tarihin konusu, insan ve onun meydana getirdiği olaylarla, bu olaylar dâhilindeki her şeydir. Yerli ve yabancı birçok tarihçi bu görüşü savunarak; tarih ilminin konusunun ancak insanların meydana getirdiği, insanı ve toplumu ilgilendiren olaylar, kültür ve uygarlık gibi sosyal değeri olan her şey olduğunu belirtmişlerdir. Bu görüşte olmalarına rağmen bazı tarihçiler, olaylara katkıda bulunan tüm insanların tarihin konusu olduğunu savunurken; bazıları ise sadece büyük işler başarmış insanların tarihin konusu olduğunu ileri sürmüşlerdir. Diğer taraftan tarihi olaylarda etkili olan siyasi, iktisadi ve sosyal faktörlerle birlikte coğrafya, gelenek, din, dil ve psikolojik gibi unsurlar da tarihin konularına dâhildir. Tarihin Faydaları Tarihin, tarih ilminin insanlara ve toplumlara birçok faydası vardır. Bunlardan ilki hem insanın ve hem de toplumların geçmişlerini bilmesine ve bu sayede geleceklerine yön vermelerine katkı sağlamasıdır. Togan’a göre; “tarih, insana ve topluma kendi mazisini öğreten en faydalı ilimdir. Bir insan kendi hayatının sonlarına doğru çevresindeki insanlar nazarında nasıl kıymet teşkil etmeye başlıyorsa, aynı şekilde insanlığın tarihinden elde edilmiş tecrübelerden yararlanan insan veya toplumda bu denli kıymetlidir. Dolayısıyla tarih ilmi, haysiyetli ve şerefli bir ilimdir. Tarih, insanların ve toplumların geçmişteki yapıları hakkında bilgi sunan bir depo mahiyetindedir. Geçmişte yaşayan insan ve toplumların yaşayışları ve her türlü faaliyetleri hakkında bilgi sağlayan ancak ve yalnız tarihtir. Bu yüzden tarih bir nevi toplumların laboratuvarı mahiyetindedir. Bunun yanında, tarihin insanlara ve toplumlara, tecrübe edinmelerine yardımcı olmak gibi bir faydası da vardır. Çünkü eski tecrübeler, içinde bulunulan zamana ve geleceğe ışık tutar, çağdaş değerlerin daha iyi anlaşılmasına imkân sağlar. Tarih ilmi ve bilgisi ferde de doğru değerlendirme yapmayı öğretir. Bu yüzden dünya siyasetine yön veren devlet adamlarının iyi bir tarih bilgisine sahip oldukları asla tesadüf değildir. Tarih ilminin, insanın ve toplumun düşünme, fikir üretme ve tenkit becerilerinin gelişmesine katkıda bulunduğu da bir gerçektir. Tarihin diğer bir önemli faydası ise insanların ve toplumların milli kimliklerini kazanmasına yardımcı olmasıdır. Çağdaş ülkelerde milli tarih dersleri okutulmasının temel nedeni aslında budur.

TARİH YAZIM TÜRLERİ

Hikâyeci (Rivayetçi) Tarih Olayların yorumlanmadan aralarındaki neden-sonuç ilişkilerine ve

muhakeme-tenkit hususlarına yer vermeden aktarıldığı tarih yazıcılığıdır. Bu tarz tarih yazımı ilk kez eski Yunan medeniyetinde ortaya çıkmıştır. Başlangıçta ağızdan ağıza dolaşan hatıralar, şairler tarafından nazım tarzında söylenmekte ve bunlara “epos” adı verilmekte iken daha sonra “logograf” denilen kişilerce hikâye aktarımı tarzıyla yazıya dökülmüşlerdir. Vakayiname türü eserler hep bu tarzda kaleme alınmışlardır.

Öğretici (Pragmatik) Tarih: Geçmiş olaylardan ders almak, gelecekteki yolu doğru çizebilmek, okuyucuya ahlaki ve milli duygular aşılabilen maksadıyla yazılan bu tarza “pragmatik/öğretici tarih” denilmektedir. Öğretici tarih yazım tarzının lideri Thukydides (M.Ö. 460-400)’tir. Hz. Muhammed (SAV)’in hayatını konu alan “siyer” kitapları da bu tarzda yazılmış eserlerdir.

Araştırmacı (Neden-Nasıl) Tarih: Tarihi hadiselerle karşı “neden ve nasıl?” sorularını sormak suretiyle araştırmacı bir usulü benimseyen tarih yazım tarzıdır. Neden-nasıl tarih, geçmiş ile bugün arasındaki ilişkiyi kuran ve geleceğe dair muhtemel bir bakış açısı belirlemeyi ve bu doğrultuda fikir ileri sürmeyi amaçlayan bir tarih yazım tarzıdır.

İçtimaî (Sosyal Tarih): Bu tarih yazıcılığından sadece Zeki Velidî Togan bahsetmiştir. Togan’a göre içtimaî/sosyal tarih, geçmişteki olayları, arkasındaki ya da başka bir ifade ile perde ardındaki gelişmeleri, kanunları ve sebepleri ile ortaya koyan tarih yazıcılığıdır. Esasında bu, pragmatik/öğretici tarih yazıcılığının sübjektif ve hissi/duygusal yönlerinden arındırılmış, başka bir türüdür.

TARİH VE DÖNEMLENDİRME

Tarih araştırmalarında bir zaman sınırlandırması yapmak son derece önemli ve elzemdir. Kimi tarihçiler; tarihin, bir bakıma bugünün açıklaması olduğu tezinden hareketle, araştırmalarda uzun dönem aralığının daha faydalı olacağını ileri sürmüşlerdir. Bu görüşteki tarihçilere göre; uzun tarih aralığı kapsamında yapılacak tarih araştırmalarının bilinmeyen bazı şahısların ortaya çıkmasını sağlayacağını, araştırmacının daha çok kaynakla tanışma ve olaylar hakkında daha fazla sonuç çıkarma imkânını elde edileceğini ileri sürmüştür. Fakat bu durum, kısa dönemli çalışmaların yapılmaması gerektiği şeklinde anlaşılmalıdır. Çünkü kısa dönem çalışmaları, uzun dönem çalışmaları için oldukça önemlidir.

TARİHİN İLİŞKİLİ OLDUĞU BİLİM DALLARI

Antropoloji: En geniş anlamda insan bilimi olarak tanımlanan Antropoloji, insanları, davranışlarını ve insan çeşitliliğini anlamaya çalışan insan bilimidir. İnsanın tabii tarihi olarak da tarif edilen antropoloji, insanın fiziki, sosyal ve kültürel gelişimini inceler. Fiziksel ve kültürel antropoloji olarak ayrılır. Kültürel antropolojinin tarihle ilişkili olan alt bilim dalları şu şekildedir:

Arkeoloji: Eski eserleri tanıma bilimidir. Daha açık bir ifade ile belirtilecek olursa; Arkeoloji; eski medeniyet ve kültürleri araştırıp ortaya çıkaran bilim dalıdır. Özellikle belgelerin bulunmadığı devirler için, tarih ilminin istifade ettiği en mühim bilim dalıdır.

Etnoloji: Toplumların yapısını oluşturan temel özelliklerini ve gelişimlerini belirlemek amacıyla ırkların özelliklerini inceleyen bilim dalıdır. Budunbilim de denir. Bu bilim dalı, etnografi, sosyal antropoloji ve dil/filoloji olarak üç kısma ayrılır.

Etnografi: Tek bir kabilenin veya topluluğun ana yaşam unsurları olan, örf, adet ve geleneklerini inceleyen bilim dalıdır.

Sosyal Antropoloji: Toplumların gelişimini etkileyen dini, siyasi, iktisadi ve sosyal müesseseleri inceleyen bilim dalıdır.

Dil/Filoloji: Dil bilimi olarak tanımlanır. Arşivcilik Fransızca kökenli arşiv olarak isimlendirilen eski belgelerin saklandığı yerlerdeki vesika ve eserlerin belli bir düzene göre tasniflenmesiyle ilgilenen bilim dalıdır. Bu bilim dalının icra edildiği kurumlar olan arşivler, tarihinin en fazla müracaat ettiği merkezlerdir.

Bilgisayar Bilimi: Yeni bir bilim dalı olarak, çok yönlü ve yararlı özellikleri olan bilgisayar vasıtasıyla araştırma ve yazım noktasında tarihe yardımcı olmaktadır.

Coğrafya: Bütün tarihi olaylar coğrafi bir mekân içinde meydana gelirler. Mekânın tasviri, olayların değerlendirilmesi açısından çok önemlidir. Özellikle beşeri coğrafya, tarihe en çok iktisadi ve sosyal tarih çalışmalarında katkı sağlamaktadır. Diplomatik Tarihi belgelerin cins ve şekil ve içerik açısından değerlendirilmesini yapan bilim dalıdır. Başka bir tanıma göre ise diplomatik, devletlerarası her türlü yazışmanın iç ve dış şartlarını inceleyen bilimdir.

Epigrafi: Kitabelerle ilgilenen bilim dalıdır. Gerek müstakil kitabeler, ihtiva ettikleri doğru bilgilerden dolayı tarih araştırmaları için vazgeçilmez kaynaklardır. **Felsefe:** Felsefe, doğru ve bilinçli düşünmeyi öğreten, dünya görüşlerinin kavranmasına imkân hazırlayan bir ilim dalıdır. Tarihi düşünüş ve münasebetleri gösteren kolu ise tarih felsefesidir.

Geneoloji (Şecere Bilimi): Şecereler üzerine araştırma ve inceleme yapan bilim dalıdır. Soy kütüğü bilimi de denilmektedir. Şecereler tarihçi için lüzumlu ve faydalı cetvellerdir. Heraldik Armaları inceleyen bilim dalıdır. Armalar, bazı meselelerin aydınlatılmasında tarihçiye yardımcı olmalarından dolayı, tarihin ilişkide olduğu bilim dallarındandır.

Hukuk: İnsanların birbirleriyle ve devletle olan, devletlerin de başka devletlerle olan ilişkilerini düzenleyen kuralları inceleyen bilim dalıdır. Bilhassa geçmişteki devletlerarası ilişkilerin

incelenmesi boyutunda tarih ilmiyle ilişkili, tarihçi için yararlı bir bilim dalıdır.

İktisat/Ekonomi: Birçok tarihi olayın temelinde iktisadi faktörler yatmaktadır. Bu olayların kanunları, iktisat bilim dalı vasıtasıyla ortaya konulur. Tarihi olayların meydana gelmesinde iktisadi faktörlerin etkili olduğu bir gerçektir. Bu yüzden temel düzeyde iktisada hâkimiyet tarih araştırmalarında göz ardı edilmeyecek derecede önemlidir.

Kamu Yönetimi: Yeni bir bilim dalı olup toplumu yönetmenin veya başka bir ifade ile idare etme sanatının esaslarını inceleyen bilim dalı olup, tarihe yardımcı olmaktadır.

Kütüphanecilik: Kütüphanecilik, kütüphanelerdeki eserlerin tasnifini ve kataloglamasını yapan bilim dalıdır. Hem kütüphaneler, hem de kütüphanelerdeki eserlerin bilimsel olarak tasnifini ve kataloglamasını gerçekleştiren kütüphanecilik bilim dalı, tarih ve tarihçi için çok büyük bir öneme sahiptir.

Kronoloji: Sözlük anlamı “zaman bilimi” demek olan kronoloji, en basit manasıyla takvim hesaplamalarıyla uğraşan bilim dalıdır. Geçmişteki bir olayın zamanını, araştırmanın yapıldığı zamana olan mesafesini ölçer. Tarih ilmi çok önemlidir.

Metroloji: Ölçü hesaplamalarıyla uğraşan bilim dalıdır. Geçmişte kullanılan ölçü ve tartıların bilinen ölçü ve tartılarla mukayesesi, tarihçi için zaman zaman elzem bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.

Müzecilik: Tarihi değere sahip her türlü kıymetli eşyanın depolanması ve tasnif işini yapan bilim dalıdır. Tarih ilmi ve araştırmalarında tarihçi için oldukça büyük bir öneme sahiptir.

Nümizmatik (Meskûkât): Nümizmatik, paraların tanınması ile uğraşan bir bilim dalıdır. Para gerek siyasi, gerekse iktisadi tarihin bazı noktalarının açıklığa kavuşturulması açısından tarihçinin faydalandığı bir kaynaktır.

Onomastik/Yer Adları Bilimi: Yer adlarıyla uğraşan bilim dalıdır. Tarih ilmi ve tarihçi için oldukça büyük bir öneme sahiptir.

Paleografya: Yazıların tanınması işiyle uğraşır, hususiyetleriyle ilgilenen bilim dalıdır. Paleografya, tarih araştırmaları ve tarih ilmi için büyük öneme sahip bir bilim dalıdır.

Psikoloji: İnsanın tek ve yalın olarak ruhi durumunu, iç dünyasını inceleyen bir bilim dalıdır. Tarihin temelinde de insan veya insanların psiko-fizik hareketlerinin büyük etkisi vardır. Bu yüzden psikoloji, tarih bilimi için önemlidir.

Sanat Tarihi: Sanat tarihi eski yapıları inceleyen bir bilim dalı olması sebebiyle tarih ilmine bütük katkılar sağlamaktadır.

Sicillografi: Mühürleri inceleyen bilim dalıdır. Tarihi mühürleri incelemesi yönüyle tıpkı paralar gibi ait olduğu döneme ve dönemin idarecilerine dair bilgiler içermesi açısından tarih ilmine katkı sağlayan bir bilim dalıdır.

Sosyoloji: Sosyoloji, toplumdaki sosyal kanunları ortaya koyan bilim dalıdır.

Tarih: tarih araştırmalarında doğru neticelere varılabilmesi için önemli bir yere sahiptir.

Köken olarak İbranice olan tarih kavramı, diğer batı dillerine Antik Grekçedeki “istoria”dan geçmiştir. İbranicede kronoloji ve zaman anlamında bir kullanıma sahipken, Antik Grekçede tanık ve doğa bilgisi gibi anlamları da taşımıştır. Ancak bilinmelidir ki tarihsel sürecin içerisinde tarih kavramı birçok yeni anlam kazanmış ve oldukça fazla tanımlanmıştır. Bununla birlikte biz yine de tarihi, geçmişten günümüze kadar bir akışa sahip olan zaman içerisinde yaşanan insan kaynaklı ya da insanla ilgili her türlü eylem ve söylemi konu olan bu bilgiler bütünü metodik anlamda inceleyen bilim dalı şeklinde tanımlamayabiliriz. 19. yüzyılda Voltaire tarafından kullanıma sokulan tarih felsefesi kavramı ise, yaşanmış geçmiş olarak dünya tarihine felsefi üst bir bakış ve eleştirel çözümleme yoluyla tarihin temel dinamiklerini belirlemeye gayret etme çabalarını ifade eder. Geçmişten günümüze kadar tarih anlayışlarını konu alan çalışmalar da çok çeşitli tasnifler ortaya konmuştur. Biz bunları dikkate alarak kendi tasnifimizi yaptık. Pragmatik, Rivayetçi, Teolojik, Pozitivist, Marksist, Romantik, Annalesçi, Yorumsamacı, Yapısalcı, Frankfurt Okulu, Bağımlılık Okulu ve Postmodern tarih anlayışları. Döngüsel bir zaman anlayışı, rivayet üzerinden nakle dayanan ilk örneğini Herodotos'un verdiği tarih anlayışı bir başlangıç teşkil etmesi ve metodik bir öz taşıması bakımından önemlidir.

Öğretici tarih anlayışının kurucusu Thukydides'tir. Bu tarih anlayışında şu özellikler öne çıkarılmıştır: 1- Okuyucuya ahlaki ve milli duygular aşılama, 2- Anlatımlarına esas aldıkları kişilerin hayatlarını rafine ederek sunmak ve idealleştirmeler yapmak, 3- Tarihten ders ya da dersler çıkarılmasını sağlamaktır.

St. Augustinus tarafından kurulan teolojik tarih anlayışı, tanrı-şeytan ya da iyilik-kötülük karşıtlığı üzerine temellenmiştir. Bu anlayış, insanlık tarihini tanrısal iradenin planı şeklinde görür. Comte tarafından sistematize edilen pozitivism, Osmanlı Türkçesinde "isbatiyye" günümüz Türkçesinde ise “olguculuk” olarak karşılık bulmuştur. Metafizik reddeden, deney ve gözlemi esas alan bu anlayış, “gerçek bilginin insan bütünlüğü içerisinde beş duyu organı yoluyla elde edilebileceği temel tezinden hareket eder.” Bu anlayışta zaman çizgisel olup iyimser bir bakış hâkimdir. Söz konusu anlayışa göre insanlık tarihi; teolojik evre, metafizik evre ve pozitif evre şeklinde üç aşamadan oluşmuştur. Pozitif evre insanlık tarihinin son evresidir. Söz konusu anlayışın sloganı düzen ve ilerlemedir. Kant tarafından sistematize edilen idealist anlayışa göre ide (fikir) eylemden önce gelir ve tarihin belirleyicisi de ideallerdir. Kant tarihi “dünya yurttaşlığı, evrensel birlik, cumhuriyetçi dünya devleti gibi ideye ve insanın özgürlüğüne doğru ilerleyen bu süreç” şeklinde ifade eder. Hegel de bu akımın önemli temsilcilerindendir. Karl Marx tarafından oluşturulan Marksist tarih anlayışında, tarih temel bir bilim olarak karşımıza çıkar. Bu anlayışın temelini bilimselleştirilmiş materyalizmin yerleştirildiği iddiası söz konusudur. Anlayışta biz onu tarihsel materyalizm olarak da niteleyebiliriz. Her türlü gerçekliği madde üzerinden tanımlayan bu anlayış, insanlık tarihini sınıf mücadelesi olarak görmekte ve diyalektiği yöntem olarak kullanmaktadır. En önemli öncüsü Ranke olan romantik tarih anlayışı, geçmişin olduğu gibi tespitini isterken ulusla ilgili bazı düşüncelerini tarihe yansıtmıştır. Annalesçi yaklaşım, romantik tarih anlayışının yetersizlikleri ve yeni bir tarih anlayışına duyulan ihtiyaçtan doğmuş, tarihin tüm sosyal olgular ışığında incelenmesi gerektiğini savunmuştur. Anlama yerine açıklamayı ön plana çıkaran bu ekol, multi-disiplinerliği görünür kılmış, karşılmalı tarih anlayışını da beraberinde getirmiştir. Dilthey'in öncüsü olduğu yorumsamacı tarih anlayışı, tarihi bir bilgi öğretisi olarak görür. Pozitivist yaklaşımın karşıtlığına oturtulan bu anlayışa göre; tarih, birey ya da toplumun anlaşılması açısından merkezi bir konuma sahiptir. Yani tarih, bu felsefede dinsel (insani, kültürel, sosyal, manevi) bir bilimler bütünüdür. İsviçreli dil bilimci Ferdinand de Saussure'nin öncüsü olduğu yapısalcı anlayışı çözümleme birimi olarak yapıyı almış ve yapıyı da kendisini oluşturan öğelerin toplamından daha farklı bir nitelikte kabul eden yaklaşım olarak tanımlanabilir. Frankfurt Okulu anlayışı, “eleştirel kuram” etrafında fen bilimleri dışında kalan tüm bilimlerin mensuplarının buluşmaları sonucunda ortaya çıkmıştır. Kendisinden önceki yaklaşımlara eleştirel bir yaklaşım sergilerken özellikle daha sonraki süreçte ortaya çıkan postmodernizme lojistik destek sağlamıştır. İki kutuplu dünyada 1960'larda Samir Amin, Immanuel Wallerstein, Fernando Cordozo ve Andre Gunder gibi düşünürlerin etrafında oluşan Frankfurt Okulu anlayışı, ekonomiyi öne çıkararak gelişmişlik ve az gelişmişlik kavramı üzerinden, mevcut durumu bağımlılıkla ilgili görmüş ve sömürüye vurgu yapmıştır. Henüz bir anlayış bütünlüğüne ulaşamamış olan postmodern tarih yaklaşımını zamansal olarak şimdiki öncelikle “eleştirel, yorumsamacı, kuşkucu, göreceli, demokrasi, çoğulcu, eklettik” betimlemeci bir yaklaşımdır.

DÜNYADA TARİH YAZICILIĞININ GELİŞİMİ

Günümüzde hemen hemen herkes tarih adı verilen alana ilişkin olarak çeşitli düşünceler ortaya atmakta ve birbiriyle kıyasıya bir tartışmaya girmektedir. Bu tartışma tarihin ne olduğu, nasıl yazıldığı, nasıl işlediği soruları üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu sorulara verilen her bir cevap üzerinden bir ekol doğmuş ve dünyada tarih yazımı bu ekoller üzerine gelişmiştir. Günümüz tarih anlayışını anlamak ve sorgulamak için geçmiş çağlarda tarihin nasıl anlaşıldığını değerlendirmek gerekir. İlk Çağ Uygarlıklarında Tarihçilik Anlayışı Tarihin fiilî olarak insanoğlunun yeryüzünde görülmesi ile başladığını söylemek mümkün olsa da tarih, her zaman bir bilgi ya da kayda ihtiyaç duyduğundan mağara ve kaya resimlerini bir kayıt olarak değerlendirmiştir. Bazı figürler ve semboller o günün tarihi hakkında bilgi vermekle birlikte bu resimler dönemlerine ait bir kurgu olmaları sebebiyle önemli kayıtlardandır. Tarih bilimi, genel anlamda geçmiş zamanlardaki olayların bilinmesi ve kayda geçirilmesi şeklinde ele alınır ise en eski tarih yazımının Sümer’de başladığını, yazıyı kullanan diğer Mısırlılar ve sonra da Hititlilerde de devam ettiğini söylemek mümkündür. Ayrıca, Uzak Doğu (Çin) ve Hintlilerin eski dinî metinlerinde ya da çeşitli İlk Çağ toplumlarının yazılı veya sözlü kültür verileri arasında az da olsa tarih diyebileceğimiz bilgilere tesadüf edilmektedir. Antik Yunan Tarihçiliği: Herodotos ve Thukydides Antik Yunan’dan günümüze kadar uzanan süreçte tarihi kaydetme işi insanların ihtiyaçları ve beklentilerine göre şekillenmiştir. Bu da farklı türde tarih yazımı ve teorilerinin oluşmasına yol açmıştır. Tarihi de içine alan Yunan edebî anlatımları ve türlerinin tamamının kökeni Eski Yunanlıların Ilias ve Odyssea adlı ilk yazılı eserlerini MÖ 750’li yıllarda epik-şiir biçiminde derleyen Homeros’a kadar gitmektedir. Bu bağlamda Homeros’un dönemin kültürel niteliklerini yansıtan Ilias ve Odyssea destanları, Eski Yunan’da tarihçiliğin/tarih yazıcılığının ilk örnekleri olarak gösterilmektedir. Antik Yunan tarihçiliğinde Homeros’tan sonra Herodotos ve Thukydides, tarih teriminin anlamının bilimselliğe doğru kaymasında payı olan iki isimdir. Örneğin tarih yazıcılığının başlangıcı kabul edilen MÖ V. yüzyılda Herodotos’un Historia isimli eseri “Hikâyeci Tarih Yazıcılığının” başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Thukydides’in Peloponnesos Savaşı isimli eseri ile de “öğretici tarih yazıcılığı” başlamıştır. Bu tür ile anlatılan tarihi olayın topluma fayda sağlaması hedeflenmiştir. Roma Tarih Yazıcılığı Roma’da tarih yazıcılığının temelini Yunan tarihçiliği oluşturur. Bu sebeple Roma’da tarih yazımı, yarı tarihsel yarı efsanevi bilgilerin aktarılması şeklinde gelişmiştir. Roma’da tarih yazımı “annales”lerle başlamıştır. Latince “yıl” anlamındaki annus kelimesinden türeyen annales “yıllıklar” anlamındadır ve olayların yıl yıl kaydını tutan eserleri ifade etmektedir. Günümüzde bu tür eserler kaleme alanlara da “annalist” denir. Bilinen ilk annalist Quintus Fabius Pictor’dur. Orta Çağ Avrupa’sında Tarih Yazıcılığı Orta Çağ’da tarih yazımı ve zaman algısının şekillenişinde klasik Yunan-Roma kültürü önemli rol oynamıştır. Bununla birlikte Orta Çağ’ın tarih yazıcılığı, Yunan-Roma dönemiyle benzerliklerin yanı sıra farklılıklar da gösterir. Dönemin tarih yazıcılığında kaynaklar genel olarak rivayetler ve hikâyelerdir. Tarih, siyaset ve savaşlardan çok, din odaklıdır. Tarih yazıcılarına ve dönemin genel anlayışına göre, tarihsel olaylar tanrının iradesidir ve bu nedenle “olayların sebeplerinin araştırılmasına gerek yoktur” anlayışına sahiptirler. Öz olarak Hıristiyan odaklı bir ideoloji yaratmak amacıyla tarih yazıcılığı yapılmaktadır. Bu sebeple “kilise tarihi” şeklinde bir gelişim göstermiş, dönemin önemli din adamları aynı zamanda tarih yazıcılığı yapmıştır. Orta Çağ İslam Dünyasında Tarih Yazıcılığı İslamiyet’in kabulünden sonra Hz. Muhammet’in ölümüyle birlikte onun hayatını ve faaliyetlerini konu alan siyer ve megazi türü eserler kaleme alınmıştır. İslam dünyasındaki tarih çalışmaları, İbn Haldun’un eserleriyle doruk noktasına ulaşmıştır. Haldun, eserlerindeki "Olayların kendileri kadar onları şekillendiren sebepleri de bulmak gerekir." bakış açısıyla tarih yazımında kritik ve tenkite dayanan bir anlayışın öncüsü olmuştur. Yedi ciltlik Kitâbu'l-İber ve bu eserin birinci cildini oluşturan Mukaddime adlı çalışmaları ile tarih yazıcılığında önemli bir yer edinmiştir. Rönesans, Reform ve Aydınlanma Dönemlerinde Tarih Yazıcılığı Rönesansla birlikte tarih anlayışı, Batı düşüncesinde yeni özellikler kazanmaya başlamıştır. Eskiçağ düşünürlerine dayalı “hümanist tarih anlayışına” bağlı olarak, insan eylemleri önemsenmiş ve insandan hareket ederek tarihe yaklaşımda yeni bir anlayış oluşmuştur. Rönesans’la gelişen özgürce düşünme, eleştirme ve yazma hareketi, Reform Dönemi’nde dinî konuların daha açık bir şekilde incelenmesine imkân sağlamıştır. Reformla birlikte dine karşı büyük tepki tarihçilerin özgürlüğünü artırmış, dolayısıyla tarih çalışmalarının serbestçe yapılmasını sağlamıştır. Reformcular ise hümanistlerden farklı yorumladıkları tarihi, yeniden “tanrının yapıtı” olarak görmüşler, tarih yazıcılığının “Hristiyan

ahlakı ve eğitimi açısından niteliği” üzerinde durulmuşlardır. Aydınlanma yüzyılına kadar tarihçilikteki başat konular “büyük adamların” yapıp etikleri, önemli siyasi, askerî olaylar olmuştur. Tarih araştırma ve yönteminde yeniliklerin yoğun olarak görülmediği tarih yazımının bu döneminde, tarihsel özne daha seküler bir düşüncenin ve tarih felsefesinin etkisiyle salt siyaset, olay, askerî tarih olmaktan çıkarak zihniyet, kültür, sosyal tarihe doğru yön değiştirmiştir. Voltaire, Vico, Kant, Hume, Gibbon gibi isimler Aydınlanma tarihçiliğinin büyük isimleri olmuştur. Söz konusu dönemde Voltaire, tarih felsefesi deyimini ilk kez kullanarak bu çalışma alanının isim babası olmuştur. Modern Tarih Yazıcılığı XIX. yüzyılda Sanayi ve Fransız devrimlerinin etkisiyle tarihçilik bilimsellik açısından önemli bir aşama kat etmiştir. Daha önce felsefe ve edebiyatın içinde kendine yer edinmiş olan tarih, XIX. yüzyıl itibarıyla ayrı bir disiplin hâline gelmiştir. Bu dönem tarih yazımını yönlendirenlerin başında Alman tarihçi Leopold von Ranke gelmiştir. Ranke Devrimi olarak nitelendirilen Ranke’nin modern kaynak temelli tarih yazıcılığı ortaya çıkmıştır. Ranke’ye göre tarihçi, tarihî olayları incelerken tarafsız bir biçimde sadece tarihin gerçekliğini ortaya koymalıdır. Tarihçinin amacı, olguları “nasıl oldu ise öylece” anlatmaktır. Ona göre tarihin her dönemi, kendine özgüdür ve kendi şartları içinde anlaşılmalıdır. Tarihçi, tarihî olguları o dönemin koşulları ve ölçütleriyle değerlendirmeli, kendi döneminin değerlerini ve yargılarını tarih yazımına yansıtmamalıdır. Ranke, tarih yazımının birinci el belgelerle yapılmasını ve bu belgelerin katı kurallara bağlanmış eleştirel incelemeye tabi tutulması gerektiğini savunmuştur. XIX. yüzyılda tarih yazıcılığında ciddi bir değişim yaşanması sonucu, artık tarihçiler, tarihî olayları incelerken daima “neden ve nasıl oldu?” sorularıyla “araştırmacı tarihçilik” anlayışını benimsemişlerdir. Sosyal Tarih Yazıcılığı 1920’lerde Fransa’da kurulan Annalles Okulu, sosyal tarih anlayışının önünü açmıştır. March Bloch ve Lucien Febvre öncülüğünde Toplumsal ve İktisadi Tarih Dergisi ile başlayan bu ekol, sosyal tarih anlayışını başlatmıştır. Tarihin birçok alandan faydalanarak ele alınması gerektiğinin yanı sıra olayların büyük kişilerin iradesinin çok ötesinde toplumsal boyutuyla ele alınması gerekliliğini vurgulamışlardır. Bloch ve Febvre’den sonra ekolün öncülüğü Fernand Braudel ile devam ettirilmiştir.

TÜRKİYE’DE TARİH YAZICILIĞININ GELİŞİMİ Türkler, tarih sahnesine çıktıkları Orta Asya bozkırlarından Avrupa içlerine kadar geniş bir coğrafyada yaşamıştır. Bu hareketlilik, Türk tarihini çok yönlü araştırma gerekliliğini ortaya çıkardığı gibi temel kaynakların elde edilmesini de zorlaştırmıştır. Erken dönem Türk tarihi için arkeolojik buluntular, kitabeler, alfabe ve yazı dili, sözlü belgeler olan destan, sagu, koşu, atasözleri ve ağıtlar bu dönemin aydınlatılması için önemli bilgileri vermiştir. Türklerin İslamiyet’i kabulüyle birlikte tarih yazımı konusunda kaleme alınan eserler, Türk tarih yazıcılığının başlangıcı olarak kabul edilen Osmanlı tarih yazıcılığı için önemli kaynaklar olarak kabul edilmiştir. Osmanlı Devleti’nde Tarih Yazıcılığının Gelişimi XV. ve XVIII. yüzyıllar arasındaki Osmanlı Devleti’nin geleneksel anlayışı ile başlangıçta menakıbname, gazavatname ve şehname eserleri ortaya çıkmıştır. İstanbul’un fethini müteakip tarih yazıcılığında canlanma olmuş; ilk standart dünya ve Osmanlı tarihi yazma denemeleri bu dönemde yapılmıştır. Fatih Sultan Mehmet Devri’nde tarih literatüründeki asıl gelişme, yarı resmî nitelikte olan saray tarihçiliğinin, yani şehnamecilik başlangıcı ile olmuştur. II. Bayezid ve döneminde “Âşık Paşazade Tarihi” gibi ilk standart Osmanlı tarihleri kaleme alınmıştır. XVI. yüzyılda Yavuz Sultan Selim Devri’nin tipik gazavatname örnekleri olan Selimnameler ortaya çıkmıştır. Sultan Selim Dönemi’nin bir başka özelliği de Osmanlı tarih yazıcılığında Arap ekolünün başlamasıdır. Kanuni Dönemi’nde Yavuz devrinin Selimnamelerinin yerini Süleymannâme’ler almıştır. İlk örnekleri Fatih Devri’nde verilmekle birlikte Kanunî zamanında şehnamecilik bir gelenek hâline gelerek memuriyete dönüşmüştür. Kanuni Dönemi’nden sonra Osmanlı tarih yazarları, İran tarih yazarlarının eserlerinden etkilenmeye başlamıştır. XVIII. yüzyılda Divan-ı Hümayun’a bağlı vakanüvislik teşkilatı kurularak resmî tarih yazıcılığı başlatılmıştır. II. Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte ön plana çıkan Osmanlılık akımının ve Osmanlı tarihini çağdaş bilimsel ölçütlere uygun biçimde yazma düşüncesinin etkisiyle “Tarih-i Osmanî Encümeni” kurulmuş, bilimsel tarih yazıcılığının temelleri atılmıştır. Cumhuriyet Dönemi ve Sonrasında Tarih Yazıcılığı Cumhuriyet döneminde tarih yazıcılığının öncüsü Mustafa Kemal Atatürk olmuştur. Batı’da Türklere karşı iftiralara, kimi zaman hakaret seviyesine varan suçlamalara karşı koymak amacıyla Türk Milleti’nin kimliğini tanıtmak, Türk tarih ve medeniyetini bilimsel yöntemlerle araştırmak esasına dayanan “Türk Tarih Tezini” sistemli bir hâle getirebilmek için 1931’de “Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti”ni kurdu muştur. Bu kuruluş, 1935 yılında Türk Tarih Kurumu adını almıştır. Kurumun çalışmaları sonucunda, liseler için hazırlanan dört ciltlik tarih ders kitabı, tarih eğitimine önemli katkılar sağlamıştır. Yine kurumun bünyesinde günümüzde de yayınlanan Belleten adlı dergi çıkarılmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında daha çok kültürel alanda görülen hümanist yaklaşım tarih yazıcılığını da etkilemiştir. Milliyetçilik anlayışı ile birlikte benimsenen bu yaklaşım, Antik dönemine ait ilgi ile Batı medeniyetlerinin kökenine inerek onun özünü kavrama ve Anadolu’nun kültürel mirasını bilimsel temellere dayandırma amacı taşımıştır. 1960 Darbesi’nden sonra ise hümanist tarih anlayışı ve yoğun Batıcılık görüşünün aksine Türklerin İslam dinini kabul ettikten sonra kurdukları devletler ve gelişen Türk-İslam kültürüne yönelik çalışmalar başlamıştır. Türk-İslam Sentezi şeklinde beliren görüş çerçevesinde Karahanlı, Gazneli ve Selçuklu devletlerine ait

araştırmalar artmıştır. Diğer taraftan dñnyada Annales Ekolü öncñlüğñnde gelişen sosyal tarih anlayışı Türkiye'yi de etkilemiş, bu ekol Fuat Köprñlü, Ömer Lütfi Barkan, Mustafa Akdağ ve Halil İncıcık gibi Türk tarihçileri tarafından temsil edilmiştir.

TARİH BİLİMİNDE KAYNAK NEDİR?

KAYNAKLARIN TENKİDİ VE GENEL TASNİFİ TARİHİN KAYNAKLARI NELERDİR?

Sosyal bilimlerin en önemli dallarından biri ve bir bilim dalı olarak kabul edilen tarih; dar anlamda insanın, geniş anlamda ise toplumların her türlü faaliyetlerini konu edinir. İnsan türünün geçmişten günümüze meydana getirdiği kültür ve medeniyet, toplum ve devlet düzeni, siyasi ve iktisadi yapı gibi her türlü insanî faaliyet tarihin konusunu teşkil eder. Dolayısıyla tarih, geçmişe dair insan ürünü olan her türlü kaynağın belirli metotlarla ele alınarak değerlendirilmesi faaliyeti olarak tanımlandığında, tarihin kaynakları da geçmişe dair izleri muhafaza eden materyaller şeklinde ifade edilebilir. Ancak elbette ki geçmişten kalan herhangi bir malzemenin kaynak olarak değerlendirilebilmesi için bazı özellikleri taşıması gerekir. Her şeyden önce tarihsel materyalin kaynak olarak değerlendirilebilmesi için doğrudan veri, malumat içermesi gerekmektedir.

KAYNAKLARIN TASNİFİ

Yazılı Kaynaklar

Arşiv Malzemesi

Arşivler yazılı veya bazı durumlarda görsel kayıtların muhafaza edilerek tarihçiye sunulduğu en önemli birinci elden kaynak grubunun toplandığı mekânlardır. Arşivler geçmişteki resmî yazışmaların saklanma ihtiyacıyla ortaya çıkmıştır. Resmî veya özel arşivlerde saklanan belgeler olayın yaşandığı dönemde tutulduğu için doğrudan birinci elden kaynak olarak değerlendirilir.

Kütüphane Malzemesi

Resmî Yayınlar, Tutanaklar, Cerideler Tarihî olayların geçtiği dönemde kaleme alınmış birçok birinci elden kaynak da kütüphane malzemesi içerisinde yer alır. Bu bağlamda şecereler, takvimler ve yıllıklar, Batı dillerinde kronik olarak adlandırılan ve Osmanlıda vakayiname olarak ifade edilen devletin resmî tarihçisi konumundaki vakanüvisler tarafından hazırlanan vakayinameler birinci elden kaynaklardır. Bunların yanında Zabıt Cerideleri ve Düstur da sayılabilir.

Sürelî Yayınlar

Sürelî yayınlar gazeteler ve dergilerden oluşur. Belirli bir periyotta ve düzenli olarak yayımlanan gazete ve dergiler doğrudan döneme dair bilgiler verdiği için birinci elden kaynaklar içinde yer alır.

Günlükler, Hatıralar vd.

Günlük, hatıra, biyografi ve otobiyografiler de tarihçinin araştırmasını gerçekleştirirken kütüphaneler üzerinden ulaşabileceği önemli birinci elden kaynaklardır.

Seyahatnameler

Seyyahların seyahat ettikleri ülkelerdeki itibalarını kaleme aldıkları eserlerdir. Seyyahın dolaştığı coğrafyaya dair birinci elden kayıtlarından oluşmasına rağmen, objektiflikten uzak yorumlar bulunması muhtemel olduğu için diğer kaynaklarla karşılaştırılarak kullanılmaları gerekir.

Sefaretnameler

Yabancı ülkelere gönderilen sefirlerin (elçi) görev yaptıkları ülkelere dair gözlemlerini kaydettikleri eserler, sefaretname olarak adlandırılır. Yazarının bakış açısını yansıttığından dolayı sefaretnameler de diğer kaynaklarla karşılaştırmalı olarak ele alınmalıdır.

Mektuplar

Mektuplar; hangi amaçla yazılmış olursa olsun olaylara yakın zamanda kaleme alındıkları ve değiştirilme imkânı olmadığı için tarih araştırmalarında kıymetli kaynaklar arasında yer alır.

Telgraflar

Telgraflar, 19. yüzyılın sonlarına doğru yaygınlaşmaya başlayan dönemin en gelişmiş haberleşme aracıdır. Telgrafın en temel özelliği çekilmiş olduğu andan itibaren hiçbir şekilde değiştirilmesinin mümkün olmamasıdır. Bilgiyi olayın geçtiği anda kaydettiğinden dolayı önemli kaynaklar içerisinde yer alır.

Telif Eserler (Kitaplar, Makaleler, Bildiriler)

Birinci ve ikinci elden kaynaklardan yararlanılarak hazırlanmış olan kitap, makale, bildiri gibi telif eserler de tarihçinin araştırması sırasında değerlendirmesi gereken kaynaklardır.

Kalıntılar/Görsel Malzemeler

Geçmişte yaşamış insanlardan geriye kalan her türlü malzeme tarihsel araştırmalar için kaynak olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla kalıntılar/görsel malzemeler tarihçi için çok geniş bir yelpazeyi oluşturmaktadır. Kalıntılar/görsel malzemeleri iki başlık altında incelemek gerekmektedir.

Tarihî Bir Hatırayı Yaşatmak veya Nakletmek Üzere Yapılanlar

Kitabe, Abide, Heykel, Zafer Takları Bir hatırayı yaşatmak ve nakletmek üzere dikilen kitabe, abide, heykel ve zafer takları tarihin birinci elden kaynakları arasında bulunur. Kitabeler hem yazılı hem de görsel malzeme olarak değerlendirilebilir. Lahitler ve Mezar Taşları Lahitler ve mezar taşları üzerinde kitabe bulunanlar ve bulunmayanlar olarak ikiye ayrılır. Her iki durumda da tarihçiye döneminin inanç sisteminden toplumsal yapısına kadar çok geniş yelpazede yorum yapabilme olanağı tanır. Hudut ve Kilometre Taşları Hudut ve kilometre taşları, sınır ve yol güzergâhlarının belirlenmesinde yardımcı olan kalıntılardır. Madalyalar Madalyalar, tarihi bir olayı yaşatmak, bu olayda başarı gösterenleri ödüllendirmek üzere hazırlandıkları için tarihsel kaynak olarak kabul edilirler.

Tablo, Resim, Gravür ve Minyatürler

Dönemin sanatçıları tarafından yapılan bu eserler yapıldıkları dönemin sanat anlayışının yanı sıra sanat aracılığı ile topluma verilmek istenen mesajı tespit etmek için değerlendirilmesi gereken kaynaklardır. **Fotoğraflar ve Fotoğraf Albümleri**

19. yüzyılın ilk yarısında fotoğraf makinesinin icadı ile başlayan ve günümüze yaklaştıkça artan fotoğraf, yakın tarih çalışmaları için oldukça önemli görsel malzemeler arasında yer alır.

Pullar

Herhangi bir tarihsel olayı anma ve yıl dönümleri için çıkarılan pulların üzerindeki, resim, desen, büyüklük, renk, sayı gibi özelliklerinin incelenmesi yoluyla ait olduğu dönemin olaylarına dair önemli ipuçlarına ulaşılabilir.

Tarihî Bir Hatırayı Yaşatmak veya Nakletmek Amacı

Olmayanlar İnsan Vücudu Kalıntıları

İnsan iskeletleri üzerinde yapılan incelemeler, bir bölgede hangi devirlerde insanların yaşadığını ve yaşayan insanların fiziki ve ırki özelliklerini ortaya koymasından oldukça önemlidir. Bu bilgiler antropologlar kadar tarihçiler içinde kıymetlidir.

Örf ve Adetlere Ait Kalıntılar

İnsanların günlük hayatta kullandıkları her türlü ev eşyası, giyecek ve çeşitli amaçlarla kullanılan aletler üzerinde araştırma yapılan toplumun kültürünün, yaşam standardının, bilimsel seviyesinin belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır.

Dil

Bir toplumun dilinde nesilden nesle aktarılan deyim, terim ve şive farklılıkları da maddi olmayan kalıntılar içerisinde yer alır.

Paralar

Paralar gerek basıldıkları dönemin siyasi iktidarı, hükümdarı hakkında gerekse iktisadi durumuna ilişkin bilgi veren kaynaklardandır.

Arma ve Mühürler

Armalar özellikle Orta Çağ'da hâkimiyet sembolü olarak kullanılırdı.

Bayrak, para, madeni eşya ve yapılarda görülen armalar dönemine dair kıymetli kaynaklar olarak kabul edilir.

Mühürler de dönemine ilişkin önemli kaynaklardandır.

Haritalar, Taslaklar, Krokiler ve Tarih Atlasları Hem askeri tarih çalışmaları hem de nüfus, eğitim, ekonomi gibi konularda önemli bilgi içeren kaynaklardır.

Afişler, İlanlar, Reklamlar Dönemin olaylarını kitlelere duyurmak amacıyla hazırlanmış afişler, ilanlar ve reklamlar gibi materyaller özellikle yakın tarih çalışmaları için önemli kaynaklar arasında yer alır.

Sesli/Sessiz Filmler, Video Kayıtları, Televizyon Programları, Tiyatro Oyunları

Yakın dönem tarihi araştırmalarında döneminde veya döneminden kısa bir süre sonra çekilmiş sesli/sessiz film / video kayıtları tarih araştırmaları için görsel kaynaklar içerisinde değerlendirilebilir. Televizyon programları, diziler ve tiyatro oyunları da dönemine dair önemli bilgiler veren kaynaklardandır.

Bilgisayar Ağları ve İnternet

Bilgisayar ağları ve internet, hem yakın dönem tarihine ait kaynakları içermesi hem de artan bir biçimde klasik kaynakların sunulduğu platform haline gelmesi nedeniyle, tarihçi açısından iki yönlü bir kaynak olarak değerlendirilebilir.

Sözlü Kaynaklar Kaynağı Belli Olmayanlar Tarihi

Şiirler

Halk şairleri tarafından bir hatırayı yaşatmak üzere söylenen ve ağızdan ağıza yayılan şiirler bu kapsamda değerlendirilir.

Hikâyeler

İçeriğinde tarihsel bilgi bulunan hikâyeler diğer kaynaklarla teyit edilebildiği ölçüde kaynak değeri kazanır.

Efsaneler ve Mitler

Efsaneler ile mitler genellikle çok tanrılı dinlerin yaygın olduğu toplumlarda gelişen edebî bir türdür. Tamamen gerçek üstü olduğu için tarihsel kaynak olarak değerlendirilemezler. Bununla birlikte mitler de efsaneler gibi doğup geliştiği çevrenin inanç, düşünce ve yaşam biçimlerini yansıttığından önemlidir.

Destanlar

Nazım türünde anlatılan destanlar, olağanüstü olayları, tabiatüstü varlıkları abartılı bir şekilde ifade etse de genellikle gerçek tarihî olaylara dayanır.

Menkıbeler

Toplumların sosyal ve siyasi tarihlerinde yer etmiş şahsiyetlerin hayatına dair ağızdan ağıza gelen söylenceler, menkıbe olarak adlandırılır. Menkıbeler konu edindiği kişinin hayatına yönelik bilgi verdiği gibi devrinin düşünce tarzını aktarması açısından da önemlidir.

Atasözleri ve Fıkralar

Toplumların geçmiş tecrübelerinden aktarıla gelen atasözleri ve fıkralar ait olduğu toplumun düşünce tarzı ve yaşam biçimine dair değerlendirme yapma fırsatı tanıdığı için tarihçi açısından kıymetlidir.

Kaynağı Belli Olanlar Dönemin Şahitleri ile Yapılan Görüşmeler

Yakın dönemde yaşanmış olaylara doğrudan şahit olan kişilerle yapılan görüşmeler ve sohbetler bu olaylara yönelik birinci elden bilgiler verebilir. Bu yolla dönemin şahitlerinden kayıtlara geçmemiş birçok birinci elden bilgi edinilebilir.

Ses Kayıtları

Sesin ve sözün kaydedilebilmesine imkân sağlayan teknolojik gelişmelerden sonra özellikle devlet adamları, siyasetçiler ve önemli şahıslar tarafından yapılan her türlü açıklama kaydedilmiştir. Bu kayıtlar da sözlü kaynaklar içerisinde yer alır ve yakın tarih çalışmaları için kıymetli bilgiler içerir.

Telefon Kayıtları

Telefon görüşmeleri çoğunlukla iki kişi arasında yapılan görüşmelerden oluşmasına rağmen, gelişen teknoloji ile birlikte bu konuşmaların içeriğine ulaşılabilecektir. Dolayısıyla bu tür bilgiler de tarihçi için önemli olabilir.

KAYNAKLARIN TENKİDİ

Dış Tenkit Eserin Tanıtıcı Unsurlarının Belirlenmesi

Eserin Adı, Yazarı ve Yayımlanma Tarihinin Belirlenmesi Eserin tenkidi aşamasında yapılacak ilk iş çeşitli yöntemler kullanarak adının, yazarının ve tarihinin belirlenmesidir. Bir eserin tarih açısından güvenilir kaynak olabilmesi bu unsurlarının belirlenmesi mümkün olacaktır.

Eserin Müstensihî (Kopyacı) ve İstinsah (Kopya) Tarihinin Tespiti

Bir eserin yazar nüshasının bulunmadığı durumlarda kopyaları ön plana çıkar. Bu durumda da elde bulunan kopyalardan orijinaline en yakın olanın belirlenmesi gerekir.

İsim ve Tarih Bulunmayan Eserlerin Yazılış Tarihi ve Yerinin Tespiti

Çeşitli nedenlerden dolayı isim ve tarihi bilinmeyen eserlerin doğru bir şekilde kullanılabilmesi için çeşitli yöntemler kullanılarak isim ve tarihini belirlenmesi gerekir. Tam tarihi tespit edilemese de en azından hangi zaman aralığına ait olduğu bilinmelidir.

Kaynak Tahlili Eserin Orijinalliğinin Belirlenmesi

Tarihsel kaynağın dış tenkidi aşamasında orijinalliğinin belirlenmesi aşamasına bir bakıma kaynağın tenkidi de denebilir. Kitap veya belgenin adını, yazarını ve tarihini belirledikten sonra ve içindeki bilgilerin incelenmesine geçmeden önce yine son bir eleştiri gerekir. Bu da elimizdeki kaynağın, bir başka kaynaktan doğrudan veya dolaylı bir aktarma olup olmadığına tespit edilmesidir.

En İyi Nüshanın Tespiti

Tarihsel kaynak olarak kullanılacak eserin en kıymetli nüshası doğrudan müellife ait olan nüshadır. Bu nüsha bulunduğu takdirde herhangi bir şüpheye gerek duymadan kullanılabilir. Müellif nüshasının bulunmadığı ve birden fazla kopyasının olması durumunda en iyi, orijinaline en yakın nüshanın tespit edilmesi gerekir.

Belgelerin Tenkidi (Diplomatik Tenkit)

Belgenin Gerçekliğinin Belirlenmesi

Arşiv kayıtları arasında bulunmasına rağmen, bütün belgelerin gerçeği yansıttığını iddia etmek mümkün değildir. Bu tür durumlarda eldeki belgenin dönemin diğer belgeleri ile karşılaştırılarak gerçek olup olmadığına belirlenmeye çalışılması gerekir.

Belgenin Tarihinin, Çıktığı Büronun ve İşleme Konulup Konulmadığının Tespiti

Tarihi kayıtlı olmayan belgelerin hangi tarihe ait olduğu içeriğinde bulunan olaylar üzerinde yapılacak bir araştırma sonunda belirlenebilir. Ayrıca arşiv kayıtları arasında bulunan belgelerin işleminin yapıp yapılmadığının da tespit edilmesi gerekir.

İç Tenkit Yazarın Tenkidi

Bir eserin içeriğindeki bilgilerin doğruluk ve güvenilirlik derecesi hakkında bir kanaate ulaşabilmek için yazarın kim olduğu, toplumsal kökeni, fikirleri, inançları ve eseri neden yazdığının bilinmesi büyük önem arz eder.

Olayların Tenkidi

Kaynakların iç tenkidi aşamasında eserin kritiği yapılır. Eserde geçen olayların diğer eserlerdeki anlatımlarla karşılaştırılarak doğru olup olmadıkları tespit edilmelidir.

Eserin Değeri Hakkında Hüküm Verilmesi

Kaynak değeri belirlenmeye çalışılan eserdeki olaylar, ele alınan devrin tanınmış kaynaklarına uygunsa eserde verilen bilgilerin güvenilirliğinden şüphe etmeye gerek kalmaz. Dönemin diğer kaynaklarında zikredilmemiş bilgiler ihtiva ettiği takdirde, bu bilgilerin iyice tenkit süzgecinden geçirildikten sonra kullanılması gerekir.

İLK ÇAĞ TARİHİNİN KAPSAMI VE KAYNAKLARI

Tarihin kesin bir tanımını yapabilmek oldukça güçtür. Hollandalı tarihçi J. Huizinga (1872–1945) tarihi “Bir kültürün kendi geçmişi için hesap verdiği düşünsel bir biçim.”, İ. Kafesoğlu (1912-1984) “Olayları müşahede edenlerin bıraktıkları belgelere, kalıntılara dayanarak takip eden” olarak tanımlarken W. Bauer ise “Tarih, yaşamın görünümünü tasvir etmeye ve bunları doğrudan doğruya duyarak açıklamaya çalışan bilimdir.” diye tanımlar. İlk Çağ Tarihinin Kapsamı ve Sınırları İlk Çağ Tarihi, MÖ 4. bin yılın sonlarından MS 7. yüzyıla kadar olan dönemi kapsamaktadır. Yani bu dönem Akdeniz ve Ön Asya kültür çevreleri ile bu çevrelerle doğrudan ilişki halinde bulunan komşu bölgelerin yazı ile başlayan en eski devirleridir. İlk Çağ ana hatlarıyla doğuda Mezopotamya, İran, Suriye-Filistin, Anadolu ve Mısır; batıda ise Ege ve Eski Helen Tarihi, Büyük İskender’in başlattığı Helenizm Devri, Eski İtalya ve Roma tarihlerini içine almaktadır. İlk Çağ tarihi yazının bulunmasıyla başlar. Yazı ilk kez MÖ 3200 dolaylarında Asya kökenli Sümerler tarafından Güney Mezopotamya’da kullanılmıştır. Mısırlılar ise MÖ 3000 civarında hiyeroglif yazıyı kullanmaya başlamışlardır. Bu durumda İlk Çağ tarihini Sümer ve Eski Mısır tarihi ile başlatabiliriz. Ancak yazının her bölgede aynı tarihlerde kullanılmaması tarihi çağlara geçiş sürecinde bölgesel farklılıklar ortaya çıkarmıştır. Örneğin Anadolu coğrafyası yazı ile MÖ 2. bin yılın başlarında tanışmıştır. İlk Çağ döneminin kapanıp Orta Çağ döneminin başlaması ile ilgili farklı tarih önerileri karşımıza çıkmaktadır. Bu tarihler, MS 325’teki Nikaia (İznik) Ruhani Meclisinin (Konsili) İmparator Konstantinus tarafından toplanması, MS 375 Kavimler Göçü, MS 395 Roma İmparatorluğu’nun ikiye bölünmesi, MS 476 Batı Roma İmparatorluğu’nun yıkılışı, MS 527-565 Bizans İmparatorluğu’nda Iustinianus (Justinianus) dönemidir. Aslına bakılacak olursa İlk Çağ’ın kapanması için o dönem siyasi yapılarının, kültürlerinin ve düşünce yapısının yerini başka bir yapının alması gerekmektedir. Böyle bir durumun da bir anda olması pek mümkün olmadığından İlk Çağ tarihinin kapanışı için belirli bir tarih vermektense bir dönem aralığı vermek daha uygundur. Bu yüzden İlk Çağ tarihinin kapanışı için MS 6. yüzyılın sonu ile MS 7. yüzyılın başlarını kabul etmek daha doğru olacaktır. MS 4. yüzyıl ile 6. yüzyıl arası ise İlk Çağ ile Orta Çağ arasında bir geçiş dönemi olarak değerlendirilmelidir.

Eski Doğu – Eski Batı Kavramları

İlk Çağ tarihi çok geniş bir alanı içine aldığı için Eski Doğu ve Eski Batı olmak üzere iki ayrı kültür çevresinde incelenir. Eski Doğu, Mezopotamya ve İran (Sümer, Akad, Elam, Babil, Asur, Med, Pers, Part, Sasani), Mısır (Mısır Hanedanlıkları) ve Anadolu’yu (Hitit, Urartu, Frig, Lidya) kapsarken Eski Batı, Helen ve Roma kültür çevresi ile etkileşimde olduğu tüm bölgeleri kapsar.

İLK ÇAĞ TARİHİNİN KAYNAKLARI

Bilimin her alanında kaynak bilgisi oldukça önemlidir. Bilimsel kaynaklara dayanmayan hiçbir bilginin kıymeti yoktur. Tarihi olayları incelerken de en önemli verilerimiz elimizde bulunan kaynaklardır. Kaynak, tarihsel gelişimin akışını belirleyebilmek için elimizde var olan her türlü materyaldir. İlk Çağ tarihinin kaynaklarını en doğru şekilde analiz edebilmek için farklı bilim dallarından yararlanmak gerekmektedir. Bu bilim dalları arasında; Coğrafya, Antropoloji, Kronoloji, Arkeoloji, Epigrafi, Nüsmatik (Meskûkât), Felsefe, Sosyoloji, İktisat, Paleografya, Diplomatik, Filoloji, Onomastik, Toponomi ve Kimya en önemlileridir. İlk Çağ tarihinin kaynakları yazılı ve yazısız olmak üzere iki kısımda ele alınır. İlk Çağ tarihinin yazılı kaynakları Edebi Kaynaklar, Epigrafik Kaynaklar (Yazıtlar), Papirolojik Kaynaklar, Nüsmatik Kaynaklar (Sikkeler) olmak üzere dört gruba ayrılır. Yazısız kaynaklar ise üzerinde yazı bulunmayan her türlü arkeolojik kalıntılardır. Yazılı kaynaklar, birinci elden kaynak ve ikinci elden kaynak olmak üzere iki kısma ayrılır. Birinci elden kaynaklar içerisinde, yazıtlar, nüsmatik kaynaklar ve orijinal (kopya olmayan) papirüsler yer almaktadır. Edebi kaynaklar ise günümüze orijinalleri ulaşmadığı için ikinci elden kaynak sınıfında değerlendirilir. Ayrıca antik yazarların eserlerinin kopyalarını içeren papirüsler yine bu grupta ele alınmalıdır.

Edebi Kaynaklar

Edebi kaynaklar İlk Çağ tarihçileri ve yazarları tarafından tarihi olayların konu edinildiği eserlerdir. Edebi eserlere tarihe faydalı olacak tüm kaynaklar dâhildir. Bu kapsamda biyografiler, söylevler, mektuplar, destanlar, drama eserleri, şiirler ve felsefe eserleri tarihi kaynak olarak kullanılabilir ve “edebi kaynak” niteliği taşımaktadır. Edebi kaynakların hiçbirinin günümüze orijinal nüshası ulaşmamıştır. Elimizdeki edebi kaynakların tamamı kopya edilmiş nüshalardan ibarettir. Bu durum

edebi kaynakların ikinci elden kaynak olarak değerlendirilmesine neden olmuştur.

Epigrafik Kaynaklar

Yazıt bilimi olarak dilimize geçen Epigrafi İlk Çağ tarihinin en önemli kaynaklarından biridir.

Helence epigraphein (üzerine yazmak) ile epigraphe (yazıt) kelimelerinden oluşur. Taş, metal, tahta, kil ve keramik (seramik) gibi maddeler üzerine yazılmış bu belgeler birinci elden kaynak niteliğindedir. Günümüze kadar ulaşmış çok sayıda epigrafik belge vardır. Bunların çok büyük bir kısmı çevrilmiş ve birçok bilgiye birinci elden kaynak vasıtasıyla ulaşılmıştır. Devam eden arkeolojik kazılarda yazılı belgeler ortaya çıkmaya devam etmekte ve beraberinde yeni bilgiler sunmaktadır.

Papirolojik Kaynaklar

Papirüs ismi Helence Papyrus ve Latince Papyrus kelimelerinden gelmektedir. Mısır ve çevresinde İlk Çağ'da yazı yazmak için kullanılan papirüsler özellikle Nil deltasında yetişen bitkilerden elde edilmektedir. MÖ 3. bin yıldan itibaren kullanılmaya başlandığı anlaşılan papirüslerin önemli bir kısmı günümüze kadar ulaşmıştır. Bu belgeler Eski Mısır, Helen ve Roma gibi birçok önemli uygarlığa ait bilgiyi içerisinde barındırdığından Papiroloji bilimi ortaya çıkmıştır. Papirüslerin büyük bir kısmı sosyal ve ekonomik hayat ile ilgili bilgiler içermektedir. Özellikle Mısır coğrafyasında vergilerin işleyişi hakkında bilgi edinilen en önemli kaynaklar papirolojik kaynaklardır. Bunun yanında hukuk, din ve kültür alanında da bilgiler edinilmektedir. Siyasi konuların ele alındığı belge sayısı ise oldukça sınırlıdır.

Nümismatik Kaynaklar

Eski Yunanca nomisma/noummos ve Latince nummus "sikke" anlamına gelmekte olup bu iki kelime Nümismatik teriminin de ortaya çıkmasını sağlamıştır. Nümismatikle uğraşan ve sikkeleri bilimsel bir metotla inceleyen kişiler ise nümismat olarak isimlendirilmiştir. Sikkenin icadından Bizans Devleti'nin sonuna kadar basılan sikkeler "antik nümismatik" adı altında incelenirken Orta Çağ İslâm devletleri ve Osmanlı Devleti'nin sikkeleri "İslâmî nümismatik" adıyla ele alınmıştır. İlk sikkelerin antik kaynaklar ve arkeolojik buluntular ışığında Lidyalılar tarafından bastırılıp kullanıldığı söylenilebilir. MÖ 5. yüzyılda yaşamış ve "tarihin babası" olarak ün yapmış Halikarnassoslu (Bodrum) Herodotos ilk kez altın ve gümüş sikke basan ve kullananların Lidyalılar olduğunu söylemiştir. Herodotos'un altın dediği gerçekte elektron olmalıdır. Çünkü ilk sikkeler elektrondan yapılmışlardır. MÖ 6. yüzyılda yaşamış olan Kolophonlu Ksenophanes'in de sikkenin icadı ile ilgili olarak saydığı kişi ve halklar arasında Lidyalılar adının geçmesi bu bilginin doğruluğunu artırmaktadır. Birinci elden kaynak niteliği taşıyan sikkelerin yazıtlar ve papirüsler ile benzer özellikleri vardır. Sikkelerin farklı metotlarla incelenmesiyle birçok uygarlık ve kültür hakkında önemli bilgiler edinmemizi sağlamıştır. Sadece İlk Çağ tarihine kaynak olmamakla birlikte diğer dönemlerinde en önemli kaynakları arasındadır.

Yazısız (Arkeolojik) Kaynaklar

Yazılı kaynakların yanında yazısız kaynaklar da oldukça önemlidir. Özellikle arkeolojik kazılar sırasında ortaya çıkarılan topraktan, taştan, kemikten ve çeşitli metallerle yapılmış buluntular, heykeller, mezarlar, silahlar, insan ve hayvan kemikleri ve benzeri buluntular İlk Çağ tarihine kaynaklık edebilecek eserlerdir. Yazılı kaynakların verdiği bilgilerdeki boşlukların doldurulmasında yazısız kaynaklardan yararlanmak gerekir. Ayrıca yazılı belgelerin olmadığı veya bulunmadığı dönemler hakkındaki bilgilerimizi sadece yazısız kaynaklardan edinmekteyiz.

ORTA ÇAĞ KAVRAMI

Orta Çağ, Çin'den Mağrib'e (Fas) ve İngiltere'ye kadar uzanan Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarının geniş coğrafyasında, insanoğlunun yaklaşık bin yıllık siyasi, askeri, sosyal ve ekonomik hayatını içeren geniş bir zaman dilimini ifade eder. İlk olarak İtalya'da Rönesans dönemi tarihçileri tarafından Avrupamerkezci bir yaklaşımla Antik Çağ ile Yeni Çağ arasında kalan zaman dilimini ifade etmek üzere ortaya konulan Orta Çağ tabiri, dönemi itibariyle özellikle Batı Avrupa tarihini konu alsa da günümüzde, Orta Çağ Batı Avrupa toplumunun çağdaşı olan tüm kültür ve medeniyet çevrelerinde yaşanan gelişmelerle de ilgilenen bir bilim dalıdır. Orta Çağ kavramı ilk olarak 15. yüzyıl başlarında Rönesans (Yeniden Doğuş) Dönemi'nin hümanist tarihçisi İtalyan Flavio Biondo (1392 – 1463) tarafından ifade edildi. Antik Roma tarihine ilişkin kaleme aldığı eserlerde, kendi yaşadığı dönem ile Antik Roma İmparatorluğu arasındaki bağı kuvvetlendirmeyi ve Antik Çağlara duyulması gereken saygıyı artırmayı amaçlayan Biondo'dan sonra Rönesans Dönemi'nin diğer tarihçileri de kendi yaşadıkları dönemi, Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden önce ulaşılmış olan yüksek kültür ve medeniyet seviyesinin bir devamı olarak gördüler. Rönesans tarihçileri 15. yüzyıl başlarından itibaren bilim, sanat, felsefe gibi alanlarda yaşanan gelişmelerle tarihsel sürecin yeni bir çağa doğru evrildiğine inanarak kendi tarihlerini eski, orta ve yeni olarak üçlü sistemle çağlara ayırdılar. Üçlü sisteme bugünkü anlamda son şeklini veren Alman kökenli tarihçi Christoph Cellarius (1634-1707) oldu. Cellarius, üç kısımda ele aldığı tarihi,

- Historia Antiqua (Eski Çağ Tarihi): Başlangıçtan İmparator I. Konstantin'in ölümüne kadar (337)
- Historia Medii Aevi (Orta Çağ Tarihi): I. Konstantin'in ölümünden (337) Konstantinopol'ün (İstanbul) Sultan II. Mehmed tarafından fethine kadar (1453)
- Historia Nova (Yeni Çağ Tarihi): 1453 sonrası olayları olarak üç kısımda sınıflandırmıştı.

ORTA ÇAĞ TARİHİNİN KAPSAMI VE SINIRLARI

Orta Çağ'ın başlangıç ve bitiş tarihi olarak hangi önemli olayların kabul edilmesi gerektiği ile ilgili ihtilaf mevcuttur. Orta Çağ'ın başlangıcı olarak şunlar kabul edilmektedir:

- 375, Hunların Gotları mağlup ederek Kavimler Göçü'nü başlatmaları.
- 395, Roma İmparatorluğu'nun parçalanması.
- 476, Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılması.
- 622, Hz. Muhammed'in Yesrib'e (Medinetü'n Nebi veya Medine) göçüyle başlayan süreç ile İslâm'ın yükselişi. Orta Çağ'ın başlangıcında olduğu gibi ne zaman sona erdiğine karar vermek de oldukça zordur.

Orta Çağ'ın sonu olarak kabul edilen tarihi gelişmeler arasında;

- 15. yüzyıl başlarında Rönesans (Yeniden Doğuş) hareketinin başlaması,
- 1453, Sultan II. Mehmed'in Konstantinopol'ü (İstanbul) fethi,
- 1453, Fransa ve İngiltere arasında yaşanan yüzyıl savaşlarının sona ermesi,
- 1455, Johann Guttenberg'in matbaayı icadı,
- 1492, Christoph Columb'un Amerika kıtasını keşfi,
- 1517, Protestan Reformu gösterilmektedir.

ORTA ÇAĞ TARİHİNİN ANA KAYNAKLARI

Orta Çağ Tarihi hem kapsadığı geniş zaman hem de araştırma alanı geniş bir coğrafyaya nüfuz ettiği için bu sahadaki kaynaklar fazla ve çeşitlidir. Her alanda olduğu gibi Orta Çağ Tarihi'nin de kendine has zorlukları vardır.

Bunlardan bazıları şunlardır:

- Dil problemi,
- Eserlerin telif edilmemiş yani el yazması olarak muhafaza edilmiş olmaları,
- Orta Çağ Tarihi'nin sınırlarının keskin olmaması ve girift çalışma gerekliliği.

Epigrafik Kaynaklar: Orta Çağ araştırmalarında epigrafik verilerin önemli olduğunu görmekteyiz. Zira epigrafik veriler taş, metal, mermer gibi sert cisimlerin üzerine yazılmış ve zamana karşı koyarak günümüze kadar ulaşabilmiştir. Özelde kitabelerin, genelde epigrafik bulguların verdiği bilgiler, güvenilir birinci elden kaynaklardır. Genelde topluma, devlete ait bir yapının inşasında yazılan kitabeler ile mezar taşlarında yazılı bulunan bilgiler, bu sınıftan kaynaklar olmaktadır. Kültür, iktisadi, mimari ve sosyolojik tarih gibi birçok sahaya ışık tutmaktadır.

Nümizmatik Kaynaklar:

Paraların incelendiği nümizmatik, tarihi araştırmalara yardımcı bir bilimdir. Nümizmatik veriler yani paralar, üzerinde ihtilaf olan birçok konunun aydınlatılmasında yardımcı unsur olarak kullanılmaktadır. Para bastırmak hükümdarlık alametlerinden biri sayıldığı gibi parayı bastıran hükümdar zamanında devletin ekonomisi ile ilgili bilgiler de vermektedir. Para üzerinde hükümdarların adları, unvanları, paranın nerede ve ne zaman basıldığı, devletin veya hanedanın sembolleri, şayet başka bir hükümdara bağlı ise bağlılığını bildiren ifade veya semboller yer almaktadır. Bu bilgilerden yola çıkılarak devletlerin, hükümdarların adları, hâkimiyet sahaları, hükümdarlık dönemleri gibi bilgiler elde edilmektedir.

Vesikalar:

Orta Çağ Tarihi'nde kullanılan kaynakların en önemlilerindendir. Dönemin resmî belgeleri oldukları için güvenilirliği yüksek kaynaklardır. Vesikalardan ayrı olarak Orta Çağ'da münşeat mecmualarının da kullanıldığını görmekteyiz. Burada günümüze ulaşamayan kaynakların tamamının bir kopyasını yahut özetini bulmak mümkündür.

Vakfiyeler:

Orta Çağ'a ait önemli kaynaklardır. Diğer kaynakların sunmadığı bilgileri sunduğu için ehemmiyeti fazladır. Bunlar sayesinde sosyal tarihe ait birçok bilgi araştırmacıya sunulmaktadır. Vekâyinâmeler: Bir düzene göre yazılmış olup tafsilatlı bilgiler veren kaynaklardır. İslâm tarih yazımı hadis, tefsir, şiir gibi çeşitli ilim dallarının etkileşimi sonrasında ayrı bir disiplin olarak ortaya çıkmıştır. Siyer, ensab, meğazi kitapları İslâm tarih yazımının başlamasında etkili olmuştur. İslâm kültüründe gelişen tarih ilmi ile Medine Rivayet ve Irak Haber ekolleri ortaya çıkmıştır. Ez-Zuhrî, İbn Hişâm, İbn Sa'ad, El-Kelbî, es-Sindî ve Vâkîdî gibi meşhur ilk dönem müellifleri de genelde bu ekoller çevresinde yetişmişlerdir. İslâm tarihçiliğinin büyük atılımı ise yaklaşık olarak 9. yüzyılda başlamıştır. Bu dönemle birlikte günümüze ulaşan genel tarih kitapları yazılmaya başlanmıştır. Zikri geçen kitaplar, genelde rivayet usulüyle yazılıp derlenmişlerdir. Ya'kûbî, Belâzurî, Dîneverî, İbn Kuteybe, İbn Tayfûr bu dönemin tarihçilerindendir. 10. ve 11. yüzyılda da gelişme gösteren İslâm tarih yazımı bu dönemde ilim adamlarından ziyade memurların ve saray görevlilerinin uhdesine geçmişse de İslâm tarihinin bu safhasında tabakât kitaplarının âlimler tarafından yazılmasına devam edilmiştir. Yine bu dönemde şehir, hanedan tarihi gibi özel tarih türleri yazılmaya başlanmıştır. Mes'ûdî, Nerşâhî, 'Utbî, İbn Miskeveyh bu dönemin meşhur tarihçilerindendir. İslâm dünyasında Farsça tarih yazımı da 10. yüzyılda ilk örnekleri görülen tercüme faaliyetleri ile başlamıştır. 12. yüzyılda ise İslâm tarihçiliği bir atılım daha yapmış ve ilerleyen asırlarda da devam edecek bir gelişme göstermiştir. Bu dönemde âlim müellifler tekrar ortaya çıkmışlardır. Yazılan kitaplarda tenkit daha iyi surette icra edilmiştir. İslâm tarih yazımında eserlerin genelde üç kısımda sınıflandırıldığı varsayılmaktadır. Bunlar şu şekildedir:

1- Genel Tarihler: İslâm tarihi ile yaratılış, peygamberler tarihi, eski milletlerinin tarihi gibi konuları da kapsayabilen ve genelde yıl yıl anlatılan geniş hacimli tarih kitaplarıdır.

2- Özel Tarihler: Hanedan, devlet, hükümdar gibi özel konularda yazılmış tarih kitaplarıdır.

3- Şehir ve Bölge Tarihleri: Bir bölgenin ve şehrin tarihini bildirmek için yazılan eserlerdir.

Orta Çağ kroniklerinin büyük bir kısmı resmî ideoloji tarafından yahut onların gözetimleri ile yazılmışlardır. Bu cihetten araştırmacının iyi bir tenkit sürecine girmesi ve araştırma konusunun diğer eş zamanlı kaynakları ile mukayese etmesi gerekmektedir. Öte yandan müellifin verdiği bilgiyi nereden aldığına irdelenmesi de lazım gelmektedir.

Coğrafi Kaynaklar:

Bu kaynaklar genelde İslâm coğrafyası ile onlara yakın olan ve etkileşimde bulunan yerlerin coğrafyalarını anlatmak için yazılmıştır. Coğrafi kaynaklarda bir ülkenin ekonomisi, nüfusu, yer şekilleri, diğer yerlere olan uzaklığı, kültürü, gelenek ve göreneklerinin izleri sürülebilir.

Seyahatnâmeler:

Seyahat eden kişinin anlatımıyla yazılan söz konusu eserlerde, kronik ve coğrafya kitaplarında geçmeyen değerli bilgiler bulunmaktadır. Orta Çağ araştırmalarında kullanılan kaynak türlerinden bundan başka edebî kaynaklar, devlet teşkilatı ile ilgili kaynaklar da bulunmaktadır. Araştırmacının üzerinde çalıştığı konu ile ilgili bunları göz önünde bulundurması gerekmektedir. Öte yandan araştırmacıların çalıştığı alana göre göz önünde bulundurması gereken diğer kaynaklar ise yabancı kaynaklardır. Araştırma konusu ile ilgili Bizans, Süryani, Ermeni, İtalya vb. kaynaklar da bulunmakta olup bunların da iyi bir şekilde tenkit süreci ile incelenmesi gerekmektedir. Son başlıkta Orta Çağ ile ilgili genel bir kaynak tanıtımı yapılmış ve bazı önemli kaynak adları verilmiştir.

Arşiv Kaynakları Bürokratik işlemlerin neticesinde ortaya çıkan evrakın titizlikle saklandığı Osmanlı Devleti'nde arşiv'in önemi, arşiv için kullanılan hazine-i evrak tabirinden de anlaşılmaktadır. Yeni Çağ Tarihi alanına ait arşiv vesikalarının büyük çoğunluğu İstanbul'da Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri'nde bulunmaktadır. Ayrıca Ankara Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivleri ile yine Ankara'da Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait arşivler, Osmanlı Devleti'nden kalan arşiv vesikalarını barındırırlar. Bu kurumlara ait arşivler Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı çatısı altında faaliyet yürütmektedirler. Bu arşivlerde muhtelif şekillerde tasnif edilmiş birçok döneme ait milyonlarca belge bulunmaktadır. Özellikle Yeni Çağ Tarihi araştırmacılarının ağırlıklı olarak kullandıkları Osmanlı arşiv vesikalarının en önemlileri Tapu Tahrir Defterleri'dir. XV. ile XVII. yüzyıllar arasındaki idari, mali ve askeri konulara ait bilgileri ihtiva eden bu defterler, Osmanlı Devleti'nin mali ve sosyal yapısı hakkında değerli bilgiler taşımaktadırlar. Tapu Tahrir Defterleri'nin ayrıntılı olanlarına mufassal, özet biçiminde olanlarına da icmal defterleri adı verilir. Divan-ı Hümayunda alınan kararların yazıldığı defterler ise Mühimme Defterleri'dir, Kişilerle ilgili şikâyet, dava itirazları, şahsi davalara ait berat ve ferman kayıtları için Şikâyet Defterleri oluşturulmuştur Ahkâm Defterleri de gittikçe artan bir şekilde araştırmacılar tarafından çalışılmaktadır. Öte taraftan günlük işlemlerin tutulduğu Ruznamçe Defterleri de önemlidir. Dış ilişkilere dair kayıtlarının tutulduğu defterler ise Düvel-i Ecnebiye Defterleri'dir. Bütün görevlilerin özlük haklarına ait evraklarının tanzim edildiği Ruus Kalemine ait defterler de Osmanlı bürokrasisi hakkında önemli belgeler ihtiva etmektedir. Diğer önemli arşiv malzemesi ise "Şeriyye Sicilleri"dir. Kadı Sicilleri adı da verilen Şeriyye Sicilleri, Osmanlı mahkemelerinde kadı yahut nâibi tarafından tutulan defterlerdir. Osmanlı Tarihi araştırmaları açısından önemli arşiv kaynaklarından biri de vakfiyelerdir. Erken dönemden itibaren Osmanlı Devleti'nde birçok alanda kurulan vakıflar, özel ve devlet mülkiyetinin dışında bir mülkiyet yapısıyla kamu hizmeti için tesis edilen kurumlardır. Bahsedilen arşivlerin haricinde İstanbul İl Müftülüğü başta olmak üzere bazı kurum, kütüphane ve müzelerde de Osmanlı arşiv vesikaları bulunmaktadır. Osmanlı Tarihinin Kaynaklarında Resmî Tarih Yazıcılığı Osmanlı Devleti'nde resmî tarih yazıcılığı her ne kadar akla ilk önce vakanüvistliği getirirse de resmî tarihçilik açısından vakanüvislik, Fatih zamanında ortaya çıkıp XVII. yüzyılın başlarına kadar devam eden ve Kanunî Sultan Süleyman döneminden itibaren de bir memuriyet haline dönüşen şehnâmecilik geleneğinin bir devamıdır. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nde var olan resmî tarih yazıcılığını şehnâmecilik ve vakanüvislik olarak iki ayrı dönemde incelemek gerekir. Şehnâmecilik Osmanlı tarih yazıcılığı içerisinde Şehnâme yazıcılığı, Fatih Sultan Mehmet döneminde başlar. Fatih, devrin müelliflerinden Şehdî'yi, tarihi hadiseleri yazması için görevlendirmiş ancak müspet bir sonuç alınamamıştı. II. Bayezid Devri'nde şehnâmecilik ilk ürünlerini İdris-i Bitlisî ve İbn-i Kemal'in kaleme aldığı eserlerle vermiştir. II. Bayezid'in emri ile kaleme alınan Heşt Bihişt adlı Farsça eserinde İdris-i Bitlisî, ilk 8 Osmanlı padişahını anlatır. Yine II. Bayezid'in emriyle İbn-i Kemal, Türkçe bir Osmanlı Tarihi kaleme almış ve bunu Osmanlı Devleti'nin ilk 10 padişahının anlatıldığı 10 ciltlik bir eser haline dönüştürmüştür. İbn-i Kemal, Osmanlı tarihçiliği açısından bir dönüm noktasıdır. Eserlerinde olaylar, süreklilik arz eden ve sebep sonuç ilişkisi içerisinde ele alınan bir şekilde işlenmiştir. Vakanüvislik XVI. yüzyılda vakanüvis unvanı tarih yazıcıları için kullanılmaya başlamış olmakla beraber, Divân-ı Hümayûn'a bağlı ilk görevli Naimâ olmuş, Raşid ile beraber bu devamlılık kazanmıştır. Halepli Mustafa Naimâ vakanüvis olarak 1574- 1660 yılları arasında cereyan eden olayları yazmıştır. Naimâ'dan sonra gelen Şefik Mehmet Efendi de bürokrasi kökenlidir ve Edirne Vakası'nı ağır ve ağdalı bir dille kaleme almış, bu nedenle eser için birçok şerh yazılmıştır. Müderris kökenli olan Mehmet Raşid, 1714-1723 yılları arası, bu görevi yürütmüştür. Mehmet Raşid, 1703 yılından başlayarak meydana gelen olayları yazmaya başlamış ancak Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın emri ile 1660-1703 yılları arasındaki olayları da yazdığı Raşid Tarihi'nin ilk cildini kaleme almıştır. Mehmet Raşid'den sonra görev yapan Küçük Çelebizâde Âsım, 1722-1728 yılları arasındaki hadiseleri yazmış, 1725 yılında vakanüvisliğe getirilen Rami Paşazade Refet Abdullah Bey'in yazdıkları da Suphi Mehmet Efendi tarafından tamamlanarak Tarih-i Sâmi ve Şakir ve Subhî'ye alınmıştır. Özel tarihler Osmanlı Devleti'nde resmî tarih yazıcılığı dışında döneme ait bütün olayları anlatmak yerine belli bir savaş veya kişiyi anlatan eserler de verilmiştir. Sefernâmeler Osmanlı Tarihi ile ilgili Sefernâmeler, Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarından itibaren yazılmıştır. Seferlerle ilgili tafsilatlı bilgiler vermeleri nedeniyle Osmanlı Tarihi araştırmalarında önemli bir yere sahiptirler. II.

Bayezid Devri müelliflerinden Safayî'nin Fetihnâme-i İnebahtı ve Moton adlı eseri, kendisinin de katıldığı İnebahtı ve Modon Seferleri'ni konu eder. Selimnâmeler Osmanlı Tarihi'nde, padişahların dönemini müstakil olarak anlatan eserlerin ilk örneklerini, I. Selim Dönemi'nde görmekteyiz. Dönemin padişahına izafeten Selimnâme olarak adlandırılan bu eserler, resmî tarih yazıcılığının dışında özel tarihler içerisinde değerlendirilir. Bu türde yazılan eserlerin en önde gelen müelliflerinden biri İdrisî Bitlisî'dir. Farsça yazdığı Selim Şahnâmesi, Padişah'ın doğumundan itibaren cereyan eden olayları mensur ve manzum olarak anlatmaktadır. Bu eser oğlu Ebu'l-Fazl tarafından 1567'de bitirilmiştir. Süleymannâmeler Yavuz Sultan Selim'den Sonra Osmanlı tahtına geçen Kanunî Sultan Süleyman ve döneminde yaşanan olaylarla ilgili hususi eserler de yazılmıştır. Belgrad ve Rodos fetihleri üzerine yazılan tarihler dönemin ilk eserleridir. Tabib Ramazan, er-Risale el-Fethiyye es-Süleymaniyye isimli eserinde bazı Macar Kaleleri ile Belgrad'ın fethini anlatmaktadır. Sa'yî'nin Feth-i Kal'a-i Belgrad'ı, Kanunî'nin 1521'de Belgrad'ı fethini anlatan kısa bir eserdir. Kanunî'nin, 1526 Mohaç Seferi de çeşitli eserlere konu olmuştur. III. Murad Dönemi Tarihçileri ve Eserleri Yavuz Sultan Selim ve Kanunî Sultan Süleyman dönemlerinde olduğu gibi III. Murad döneminde de bu devre mahsus müstakil dönem olaylarını konu eden eserler yazılmıştır. Mustafa Selanikî'nin Tarih-i Selanikî adlı eseri dönemin en önemli eserlerindedir. Selanikî, 1563-1600 yılları arasında cereyan eden olayları kaleme almıştır. Bu dönemin bir diğer önemli müverrihlerinden olan Gelibolulu Mustafa Âli, eseri Kühü'l-ahbâr'da, 1595 yılına kadar Osmanlı ve Türk-İslâm tarihi hakkında bilgi vermektedir. Osmanlı Şeyhülislâmı Hoca Sâdeddin Efendi'nin Tacüt-Tevârih'i ise kuruluştan başlayarak I. Selim Devri sonuna kadar gelişen olayları yazmaktadır. XVII. Yüzyıl Tarihçileri Edirneli Mehmed bin Mehmed'in iki ciltlik Nuhbetü't-Tevârih ve'l-Ahbâr'ı, I. Ahmed'in ölümüne kadar, Târih-i Âl-i Osmân adlı eseri ise 1592-1640 yılları arasını ihtiva etmektedir. Mustafa Sâfi, Zübdetü't-Tevârih adlı iki ciltlik eserinde 1614 yılına kadar olan olayları yazmıştır. XVII. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı Devleti'nde farklı görevler ifa eden Hasanbeyzâde Ahmed Paşa iki ciltlik bir tarih yazmıştır. Kanunî Sultan Süleyman Devri'nden başlayarak IV. Murad Devri'nin büyük bir bölümünü ihtiva etmektedir. Peçuylu İbrahim, Târih-i Peçuylu adlı eserinde, 1520-1640 yılları arasındaki hadiseleri Macar kaynaklarını da kullanarak yazmıştır. Solakzâde Hemdemî Mehmed'in Solakzâde Tarihi Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1657 yılına kadar uzanmaktadır. Hasan Vecihî'nin, Kırım ve Lehistan'ın Kazaklarla yaptığı savaşları da anlatan Târih-i Vecihî isimli tarihi, 1637-1661 yılları arasındaki hadiseleri ihtiva eder. İkinci Viyana Kuşatması ve sonrası için yazılan eserler ise şunlardır: Müellifi olmayan bir Vekâyinâme'de, 10 Temmuz-14 Eylül 1683 tarihleri arasındaki hadiseler, Viyana yenilgisinin sebepleri ile ilgili gözlemler ve Merzifonlu'nun idamı anlatılmaktadır. Hasb-i hâl-i Maktul Sadru'l-Vüzerâ Kara Mustafa Paşa ve Şerh-i Kaside-i Ahvâl-i Veziriazam Mustafa Paşa isimli eserler de Viyana'yı kuşatan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa ile ilgilidir. II. Viyana kuşatmasından sonra cereyan eden 1688'deki sulh görüşmeleri ve Karlofça Antlaşması'nın imzalanma süreci hakkında da Osmanlı tarihçilerinin eserleri mevcuttur. 1688'de barış görüşmeleri için Viyana'ya elçi olarak gönderilen Zülfikâr Paşa, yolculuk ve müzakerelerle ilgili bir eser kaleme almıştır. Aynı şekilde Karlofça Antlaşması sürecinde bulunan Rami Mehmed Paşa, bu görüşmelere dair Sulhnâme veya Vekâyi-i Müsâleha isimleriyle bilinen eserini yazmıştır. XVIII. Yüzyıl Tarihçileri XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı tarihçiliğinin en önemli eserlerinden bir kısmı kaleme alınmıştır. Abdullah bin İbrahim el-Üsküdarî'nin Vâkıat-ı Ruzmerre'si 1688-1693 yılları arasını, Silahtar Fındıklık Mehmed Ağa, Kâtip Çelebi'nin Fezlekesine zeyl olarak hazırladığı Silahtar Tarihi isimli eseri 1654-1694 yılları arasını anlatmaktadır. Lale Devri'ni sona erdiren "Patrona Halil İsyanı" üzerine yazılan birçok eser mevcuttur. Abdi'nin Abdî Tarihi, isimli eseri; Destârî Salih'in Destârî Salih Tarihi isimli eseri ve Küçük Çelebizâde İsmail Âsım, Patrona Halil İsyanı'nı ve Lale Devri'nin sonunu yazmaktadırlar. Ruznâmeler ve Ruzmerreler XVIII. yüzyılda padişahın günlük gündeminin aktarıldığı rûznâmelerde onun resmî hayatıyla ilgili bilgiler yer alır. Belirli bir plan içerisinde saray içi veya dışındaki faaliyetler ve mekânlar kısaca açıklanır. Ruznâmelerde İmparatorlukta ve İstanbul'da, kışlık veya yazlık saraylarda cereyan eden çok önemli gelişmeler, kabuller, politik gelişmeler, merasimler, doğumlar ve doğal afetlerden de bahsedilir. Sefaretnâmeler ve Osmanlı Elçileri Osmanlılarda elçilik heyetlerini belirtmek için kullanılan sefâret tabiri, aynı zamanda bu heyetin başında yer alan elçinin, faaliyetleriyle ilgili yazdığı raporların sefâretnâme olarak adlandırılmasını da neden olmuştur. Osmanlı elçilerinin yazdığı ilk elçilik raporu Fatih Dönemi'nde Avusturya'ya elçi olarak giden Hacı Zağanos'a aittir. Kara Mehmed Paşa, Vasvar Muahedesi'nden sonra 1655'te, Avusturya ile dostluk münasebetlerini geliştirmek için Viyana'ya elçi olarak gönderilmiş ve Paşa elçiliğine dair kısa bir sefaret raporu hazırlamıştır. Seyahatnâmeler Seyahatnâmeler, çeşitli sebeplerle görülemeyen uzak coğrafyalar ve farklı kültürler hakkında bilgi vermesi nedeniyle her zaman çok ilgi çekici olmuştur. Tarih boyunca, Batı ve Doğu medeniyetinde birçok seyahatnâme yazılmıştır. Seyahatnâmeler üslup ve içerik açısından aynı zamanda birer önemli edebî eserlerdir. Türk dünyasının en değerli seyahatnâme ürünü dünyadaki emsalleri içerisinde de oldukça seçkin bir yere sahip olan Evliya Çelebi'nin Seyahatnâme'sidir. Evliya Çelebi'nin 1630'lu yıllarda İstanbul'dan başlayarak 1681 yılına kadar Osmanlı topraklarında yaptığı seyahatleri içeren eser, Evliya Ç

elebi'nin çeyrek yüzyıla yakın bir zaman içerisinde gezdiği yerlerde yaşayan insanlarla ilgili her türlü muhtevayı içinde barındırır. İslahatnâmeler XVI. yüzyılın ortalarından itibaren, temelleri İslâm tarihinin ilk yıllarına ait siyasetnâme geleneğinden gelen ve aksaklıklar ile problemlerin tespiti ve ıslahı üzerine kaleme alınan ıslahatnâmeler ortaya çıkmaya başlamıştır. Yeni türün öncü ismi, Kanunî Sultan Süleyman Dönemi'nin ünlü müellif ve devlet adamlarından olup Osmanlı sistemindeki sarsıntıyı fark eden ilk siyasî düşünür olarak dikkati çeken Sadrazam Lütî Paşa'dır. Kaleme aldığı Âsafnâme, üslup ve içerik olarak kendisinden sonra gelen müellifleri oldukça etkilemiştir. Devşirme sistemiyle saraya girdiği tahmin edilen Koçi Bey'in eseri ıslahatnâme eserlerinin en şöhretli örneğidir. Kanunnâmeler Osmanlı Devleti'nde Nişancılar tarafından tedvin edilen kanunnâmeler, ihtiyaç duyulan birçok alanda padişahın emir ve fermanı ile çıkarılmış olan kanun ve nizamların bir araya toplanması suretiyle oluşmaktaydı. Osmanlı Devleti XVI. yüzyılda devlet yapısı ve işleyişi ile ilgili pek çok yeni kanun yazıldı ve uygulandı. Erken dönemlerden itibaren bu kanunlar bir araya getirilip toplanmaya başlandı. Kanunnâmeler müstakil olarak Osmanlı tarih araştırmacıları açısından tarih araştırmalarına birinci el önemli bir kaynak olurken diğer taraftan Osmanlı müellifleri, uygulanan kanunnâmeler ile ilgili eserler yazarak genel anlamda merkez ve taşra kanunnâmeleri olarak ayırabileceğimiz Osmanlı kanunnâmeleri üzerinden Osmanlı devlet teşkilatının sistematiği hakkında da önemli bilgiler vermişlerdir. Surnâmeler Surnâme, Osmanlı döneminde padişah çocuklarının doğum ve sünnet törenleriyle padişah kızlarının düğün törenlerini anlatan edebî eserlere verilen isimdir. Bu türün ilk örnekleri, XVI. yüzyılın ikinci yarısına ait olup yazarının kimliği belli olmayan İntizâmî Surnâmesi'nde, III. Murad'ın şehzadesi III. Mehmed için 1582 yılında yapılan sünnet düğünü anlatılmaktadır. Münşeât Mecmuaları Güzel nesir yazan kişiler olan kişiler tarafından yazılıp bir araya getirilen münşeât mecmuaları, tarih incelemeleri için önemli kaynak malzemelerini içinde barındırır. Bu mecmuaların bir kısmı Divan-ı Hümayun veya kadılık müesseselerinde kâtip olarak çalışacaklara eğitim amacıyla hazırlanmış olan yazışma derlemeleri olmakla beraber önemli bir kısmı siyasi ve idari yazışmaların toplandığı eserlerdir. Feridun Ahmed Bey'in Münşeâtü's-Selâtin'i, Râmi Mehmed Paşa'nın Münşeât'ı, Gelibolulu Mustafa Âli'nin Menşeu'l-İnşâ'sı, Hoca Sâdeddin'in Münşeât'ı, Sarı Abdullah'ın Düstûrül-İnşâ'sı, Nergisî'nin Münşeât'ı ve Vakanüvis Esad Efendi'nin Münşeât'ı bilinen münşeât eserleri olmakla birlikte daha az bilinen mecmualar da mevcuttur. Biyografi Eserleri Osmanlı Tarihi kaynakları içerisinde biyografi çalışmaları kendine has bir yere sahiptir. Her ne kadar ilk biyografiler kuruluşun sonradan geç bir tarihte yazılmış olsalar bile kendilerine ait bir üslup ve süreklilik kazanmışlardır. 1538'de Sehî'nin Heşt Bihişt'i Osmanlı şairlerinin biyografilerini toplayan ilk tezkiredir. Taşköprülüzâde Ahmed'in Arapça Şakaik-ı Nu'maniye'sinde, kuruluşun 1558 yılına kadar Osmanlı Devleti'nde var olan tarikat şeyhleri ve âlimlerin biyografilerini yazmaktadır. Süleyman Sâdeddin Efendi'nin, Devhâtü'l-Meşâyih'de, 1786 yılına kadar bütün Osmanlı şeyhülislâmlarının hayatını kaleme almış, bu esere daha sonraları farklı müellifler tarafından birçok zeyl yazılmıştır. Kitabeler Kitâbeler, câmi, medrese, hastahâne, çeşme ve köprü gibi mimarî eserlerin görülebileceği yerlerine genellikle celi hat ile yazılan veya kazılan yazılardır. Bu yazılar, devrin san'at ve estetiği bakımından önemli oldukları gibi, üzerinde yazılı buldukları eserlerin bânileri hakkında bize bilgi verirler. Gerek müessese, gerekse şahıslar söz konusu oldukları zaman kitâbeler daha bir önem kazanıyorlardı. Kâğıt kullanımının henüz gelişmediği dönemlerde kitâbeler, önemli birer kaynak oluyorlardı. Kâğıda göre daha uzun ömürlü olmaları ve herkes tarafından rahatlıkla görülüp okunabilmeleri mümkün olduğu için son zamanlara kadar kitâbeler yazılmaya devam edilmiştir.

YAKIN ÇAĞ TARİHİNİN KAPSAMI VE KAYNAKLARI

Yeni Çağ'dan sonra ise insanlık Yakın Çağ olarak adlandırılan süreci başlatmıştır. Yakın Çağ, kendinden öncekilere göre çok hızlı değişimlerin ve etkileşimlerin yaşandığı bir dönemdir. Yakın Çağ Tarihinin Kapsamı İnsanlık tarihini bir defada incelemek, araştırmak, yazmak, öğrenmek ve öğretmek neredeyse imkânsız durumdadır. Bu nedenle diğer bilim dallarında olduğu gibi tarih biliminin de sınıflandırılması/tasnif edilmesi gerekmektedir. Bu tasniflerden biri zamana göre yapılan sınıflandırmadır ki ülkemizde de tarihsel süreç çağlara ayrılarak incelenebilmektedir. Bu çağlardan biri Yakın Çağ'dır. Yakın Çağ'ın diğer çağlara göre başlangıcı daha net olarak ortaya koyulabilmektedir. Bu çağ, genel kabul görmüş fikirlere göre 1789 tarihinde başlamaktadır. 1789 yılı Avrupa Tarihi açısından Fransız İhtilalini ifade ettiği gibi Türk modernleşme tarihinde önemli bir mevkie sahip olan III. Selim'in tahta çıkışına da denk gelmektedir. Dolayısıyla Yakın Çağ tarihinin çalışma alanını Fransız İhtilali ve III. Selim'in tahta çıkış yılı olan 1789 ile Birinci Dünya Savaşı (1914) arasında kalan dönem oluşturmaktadır. Bazı kaynaklarda süreç 1918 ve 1922'ye sınırlanarak birlikte daha geniş zaman dilimi de ele alınabilir. Yakın Çağ Tarihi'nin konuları arasında Osmanlı Devleti ve diğer devletlerin ilişkileri, siyasî, askerî ve sosyoekonomik durumları, kurumları vs. gösterilmektedir. Yakın Çağ Osmanlı Tarihi kendi içinde Nizam-ı Cedit, Tanzimat ve Meşrutiyet gibi çeşitli dönemlere ayrılarak incelenebilmektedir.

Yakın Çağ Tarihinin Kaynakları

Yakın Çağ önceki çağlara nispetle süre olarak daha kısa bir dönemi ifade etse de kaynak bakımından çokluk ve çeşitliliğe sahiptir. Yakın Çağ Tarihi araştırmalarında arşiv belgeleri, süreli yayınlar, sefâretnâmeler, hâtıratlar, vak'anüvis tarihleri, ansiklopediler, rûznâmeler-rûzmerreler, diğer yazma ve basılı eserler, cami, çeşme vs. yapıların kitabelerinden oluşan epigrafik malzemeler başlıca kaynak durumundadır. Son devrede ise bu kaynaklara fotoğraf, film ve video gibi görsel malzemeler katılmıştır. Ayrıca incelemelerde ilgili konu üzerine yapılmış araştırma eserlerine de başvurmak gerekmektedir. Dolayısıyla bu kaynakları görebilmek için arşiv binaları, kütüphaneler ve dijital ortamlar araştırmacıların uğrak yerleridir.

Arşiv Belgeleri ve Arşivler

Yakın Çağ Tarihi araştırmalarında kaynak olarak Osmanlı Devleti'nin ürettiği resmî belgeler ve bunların muhafaza edildiği arşivler önemli bir yer tutmaktadır. Arşivler, kamu arşivleri ve özel arşivler olarak iki kısımda ele alınmaktadır. Kamu arşivleri arasında ilk başta Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivleri Külliyesi (Başbakanlık Osmanlı Arşivi) aklı gelmektedir. Keza Yakın Çağ araştırmacısı konusuyla ilgili alanda Deniz Müzesi Arşivi, Dolmabahçe Sarayı-Milli Saraylar Arşivi, Genel Kurmay Başkanlığı Askeri Tarih, Stratejik Etüd Başkanlığı Arşivi (ATASE,), İstanbul Belediyesi Arşivi, İstanbul Müftülüğü Sicil Arşivi, Maarif Nezareti Arşivi, Milli Kütüphane Arşivi, Sıhhiye Nezareti Arşivi, Şer'i Mahkeme Sicilleri, Tapu Kadastro (Kuyûd-ı Kadime) Arşivi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi, Türk Tarih Kurumu Arşivi, Vakıflar Arşivinde araştırma yapabildi. Dönemle ilgili belge bulduran özel arşivler ve yabancı devlet arşivleri de başvurulması gereken yerler arasındadır.

Süreli Yayınlar Gazeteler ve Dergiler

Yakın Çağ Dönemi hem dünyada hem Osmanlı Devleti'nde basının hızla geliştiği bir dönem olmuştur. Bu durum gazete ve dergilere kaynak türleri arasında önemli bir yer açmıştır. Osmanlı ülkesinde ilk resmî gazetenin yayımlanmasından önce Fransızlar tarafından ilk gazete örnekleri çıkarılmıştır. Türk dilinde yayımlanan ilk gazete Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından 1828 yılında çıkarılan Vekâyi-i Mısıriyye'dir. Osmanlı Devleti'nin ilk resmî gazetesi, II. Mahmud zamanında, 1 Kasım 1831'de ilk sayısı yayımlanan Takvîm-i Vekâyi olmuştur. Osmanlı'da Vakayi-i Tıbbiyye isimli tıp dergisi 1849 yılında yayımlanmış ve bunu diğerleri takip etmiştir.

Düstûrlar

Düstûr, Türkiye Cumhuriyeti ve Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan sonra yürürlüğe konulan nizamname ve kanun gibi hukukî mevzuatın bir araya getirildiği resmî külliyyatı ifade etmektedir. İlk Düstûr ise Cevdet Paşa'nın önderliğinde Şubat 1863'te Matbaa-i Amire'de basılmış ve günümüze kadar 5 tertip oluşturulmuştur.

Zabıt Cerideleri (Tutanak Dergileri)

Meclis zabıtları, meclis oturumlarında gerçekleştirilen konuşmaların aktarıldığı kayıtlar olup özellikle

politik söylem çalışmaları için önem arz etmektedir. Osmanlı Devleti'nin ilk meclislerine ait zabıtlar, Hakkı Tarık Us tarafından dönemin gazetelerinden derlenerek iki cilt halinde Meclis-i Meb'usan Zabıt Ceridesi (1293/1877) adıyla yayımlanmıştır.

Salnâmeler

Salnâme tabiri, bir yıllık olayların topluca gösterildiği eserler için kullanılmaktadır. Salnâmeler genelde resmî ve özel salnâmeler olarak ikiye ayrılmaktadır. Resmî salnâmeler de kendi içerisinde devlet, nezaret ve vilayet salnâmeleri şeklinde gruplandırılabilir. Resmî salnâmeler devletin idari, sosyal, askeri durumu ve teşkilatıyla ilgili önemli bilgiler içerirler. Salnâmeler içerisinde en eski ve en düzenli yayımlanan Devlet Salnâmeleri olmuştur. Özel türdeki salnâmelerin ilki Türkiye Fî Sene 1288 (1871) adıyla Paris'te Ali Suâvi tarafından yayımlanmıştır. Sefâretnâmeler Sefâretnâme elçilik heyetin başında bulunan sefirin (elçi) faaliyetleriyle ilgili olarak tuttuğu raporları ifade etmektedir. Elçilerin yazdığı sefâretnâmeler, Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerle kurduğu siyasi, kültürel ve ekonomik bağların anlaşılması ve Osmanlı modernleşmesinin gelişimi açısından çok değerlidirler. Elçi Ebubekir Râtıb Efendi'nin Nemçe Sefâretnâmesi (1791- 1792) bu kaynak türüne örnek gösterilebilir.

Hâtıratlar

Hâtırat, “yaşanmış olayların anlatıldığı otobiyografik eserlere verilen ortak ad” olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde hâtıra ve hâtırat için anı kelimesi de kullanılabilir. Keçecizâde İzzet Molla'nın manzum eseri Mihnet-Keşan, 19. yüzyılın dikkat çeken ilk hâtıratı olmuştur. Vak' anüvisler ve Tarihleri Vakayinüvis ya da vak'anüvis tabiri, Osmanlı Devleti'nde resmî tarih yazıcılarına verilen unvandır. Kanuni döneminden itibaren süreklilik kazanan şehnamenüvislerin devamı olduğu düşünülen vak'anüvisler, kendilerinden önceki vak'anüvislerin eksik bıraktıklarını derlemekle ve görevde buldukları zamandaki olayları yazmakla vazifelidirler. Yakın Çağ Dönemi vak'anüvislerinden Sadullah Enverî, Enverî Tarihi; Ahmed Vâsıf Efendi, Vâsıf Tarihi; Mütercim Âsım Efendi Asım Tarihi, Şânizâde Mehmed Atullah Efendi, Şânizâde Tarihi; Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi, Tarih; Ahmed Lutfî Efendi, Lutfî Tarihi; Abdurrahman Şeref Efendi, Vakayiname isimli eseri kaleme almıştır. 1855-1866 yılları arasında vak'anüvislik görevini sürdüren Ahmed Cevdet Paşa dönemin ünlü tarihçileri arasındadır. Tarih-i Cevdet, Tezâkir, Ma'rûzât en bilinen eserleridir.

Ansiklopediler

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda ansiklopedi yazımı 19. yüzyılın sonlarına doğru başlamıştır. İlk olarak bu konuda Paris'te Ali Suavi tarafından çıkarılan Ulûm gazetesinin 1 Temmuz 1870 tarihli sayısından başlanarak resimli beş fasikül halinde verilen Kâmûs ül-ulûm ve'l-maârif aklı gelmektedir. Türkçede tamamlanmış ilk ansiklopedinin Yağlıkçızâde Ahmed Rifat Efendi'nin 1882-1883 yılları arasında yayımlanan Lugat-ı Târihiyye ve Coğrafiyye isimli eserinin olduğu düşünülmektedir.

Rûznâmeler ve Rûzmerreler

Buradaki anlamıyla ruznâme, Osmanlı padişahlarının sırkâtipleri tarafından gün gün hayatlarının anlatıldığı eserlere verilen isimdir. III. Selim Dönemi'nde Sirkâtibi Ahmed Efendi tarafından tutulan Ruznâme, 15 Mart 1791-Aralık 1802 tarihleri arasını muhtevi edinmiştir. Bu tür rûznâmelere II. Mahmud'dan sonra rastlanılmamaktadır. Sirkâtiplerinden başka olayları günlük olarak kaleme alan kimseler de mevcuttur. Bu kimselerin eserlerine ise rûzmerre denilmektedir. Hafız Hızır İlyas Ağa tarafından II. Mahmud döneminde yazılmış olan Tarih-i Enderun (1812-1830) saray hayatı açısından kıymetli bilgileri içeren bir rûzmerre örneğidir.

Diğer Yazma ve Basılı Eserler

Yakın Çağ Dönemi'nde Osmanlı müellifleri vak'anüvis tarihlerinin dışında da eski usulün devamı şeklinde hususî ve umumî içerikte kronikler (vakayinameler) yazmış, monografik nitelikte şehir, sefer ve zafer tarihleri ile biyografik içerikte eserler kaleme almış, yeni yazı türlerinde de çalışmalar ortaya koymuştur. Bu dönemde Câbî Ömer Efendi'nin yazmış olduğu Câbî Tarihi (1788-1814) isimli eser Osmanlı tarihçiliğinde çok farklı bir özelliğe sahiptir. Bu özelliği diğer eserlerin aksine halk arasında meydana gelen olayları da ele almasından kaynaklanır. Resmî olmayan vakayinâmeciliğe örnek olarak Mahmud Celaleddin Paşa tarafından telif edilen Mir'ât-ı Hakikat gösterilebilir. Osmanlı tarih müelliflerinin biyografilerini içeren Karslızâde Cemaleddin Efendi tarafından yazılan Âyîne-i zurefâ isimli eser kendi alanının ilk örneği olmuştur. Yine bu alanda Bursalı Mehmed Tahir'in üç ciltlik Osmanlı Müellifleri isimli eseri önemlidir. Ahmed Midhat Efendi'nin Üss-i İnkılâb'ı, Ahmed Rasim'in Resimli ve Haritalı Osmanlı Târihi, İstibdâddan Hâkimiyet-i Milliyeye, Tayyazâde Atâullah Efendi, Tarih-i Ata adlı eserleri içerdikleri konular açısından örnek teşkil ederler.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ'NİN KAPSAMI VE KAYNAKLARI

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nin Kapsamı

Türkiye'de Tarih öğretim ve araştırmalarında, zamanın çağlara ayrılması yani Eski/İlk Çağ, Orta Çağ, Yeni Çağ ve Yakın/Son Çağ bölünmesi benimsemiştir. Bu taksim çerçevesinde Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nin Yakın Çağ Tarihi içerisinde konumlanması gerekmektedir. Nitekim 1980'li yıllara kadar da böyle olmuştur. Bu dönemden başlayarak akademik tarih araştırmaları ve öğretiminde Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nin Yakın Çağ Tarihi'nden ayrı ve bağımsız bir disiplin haline geldiği görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, büyük bir imparatorluğun çökmesi ile onun bakiyesinden ortaya çıkmış bir devlettir. Bu nedenle ister istemez Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'ni ele alırken Osmanlı'nın belirli dönemlerine gitmek gerekir. Çünkü Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşanan gelişmeler Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında oldukça etkilidir. Bununla beraber Türkiye Cumhuriyeti Tarihi alanında akademik çalışmalarda daha çok tercih edilen ise I. Dünya Savaşı ve sonrasıdır. Yani tarih öğretiminde 19. yüzyıl olayları Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Anabilim Dallarında ders olarak öğretilirken yapılan akademik çalışmalarda görünmez bir sınır olarak daha çok I. Dünya Savaşı'nın esas alındığı görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Osmanlı Devleti'nin tasfiye sürecinde verilen büyük bir "Milli Mücadele" sonucunda kurulmuştur. Bu nedenle "Milli Mücadele Dönemi" Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nin en önemli safhasını oluşturur. Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan günümüze önemli gelişmeler göstermiş, her alanda büyük atılımlar gerçekleştirmiş, birçok çalkantılı olay ve krizlerle yüz yüze kalmıştır. Bu tarihi süreci ele alırken bazı dönemlendirmeler de yapılabilir. Bu dönemleri, tartışmaya açık olmakla birlikte, genel hatları ile şu şekilde belirleyebiliriz: 1923-1938 Atatürk Dönemi 1938-1950 İsmet İnönü (Milli Şef Dönemi) 1950-1960 Demokrat Parti Dönemi 1960-1980 Askerî Darbeler Arası Dönem 1983-1993 Turgut Özal Dönemi 1991-2002 Koalisyonlar Dönemi 2002- 2018 Adalet ve Kalkınma Partisi Dönemi 2018- ...

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Dönemi Türkiye Cumhuriyeti Tarihi'nin Kaynakları Temel Başvuru Kaynakları Tarihi herhangi bir konu araştırılırken tarihçinin elinin altında olması gereken ve sık sık müracaat etmek durumunda kaldığı bazı temel başvuru kaynakları vardır. Araştırmaya başlarken ve araştırma sürecinde yararlanma ihtiyacı duyulan bu kaynakların en önemlileri şunlardır:

Bibliyografyalar: Bibliyografyalar, çeşitli alan ve konularda veya belli bir alan ve konuda üretilmiş yayınların (kitap, makale vb.) bir araya getirildiği listelerdir. Araştırmacılara önemli katkılar sunarlar, emek ve zamandan tasarruf yapmalarına yardımcı olurlar.

Ansiklopediler: Ansiklopediler hazırlandıkları devirlerdeki ilim, kültür, sanat ve teknik gibi çeşitli dalların tamamı veya belli bir bölümüyle ilgili şahıs, eser, coğrafi bölge ve müesseselerin tanıtımı veya kelime, kavram, olay ve konuların izahı gibi her türden bilgiye belli bir sistem içinde yer verirler.

Kronojiler: Tarihi olayların zamansal dökümünü yapan kronolojik çalışmalar da tarih araştırmacılarının önemli başvuru eserleri arasında yer alırlar.

Sözlükler: Sözlükler herkesin zaman zaman başvurması gereken önemli eserlerdendir.

İmla Kılavuzları: Bir tarih araştırmacısı özellikle eserini kaleme alırken "Yazım/İmla Kılavuzu"na gereksinim duyar. Bu nedenle Türk Dil Kurumunun çıkarmış olduğu en son yazım kılavuzu sürekli olarak el altında bulunmalıdır.

Haritalar: Her tarihi olay bir mekân içerisinde gerçekleşmektedir. Bu nedenle haritalar tarihçinin en çok başvurduğu ve yararlandığı eserler arasında yer alır. Plan, kroki ve atlaslar da tarihçi için önemlidir.

İstatistikler: Ele alınan konuları sayıca belirtmeye yarayan istatistikler, özellikle siyasî, sosyal ve ekonomik konularda yapılan araştırmalarda sıkça kullanılan temel başvuru kaynakları arasındadır. İnternet **Arama Motorları:** İnternet üzerinden hizmet veren "Arama Motorları" sayesinde saniyeler içerisinde araştırılan konuyla ilgili farklı kaynaklara, yapılmış tezlere, yayımlanmış pek çok kitap ve makaleye ulaşmak çok kolay hale gelmiştir.

Arşivler: Yakın dönem tarihinin araştırılması ve öğrenilmesinde hiç şüphesiz "arşivler" büyük bir öneme sahiptir. Çünkü başta tarih olmak üzere sosyal bilimlerin laboratuvarı niteliğindedir ve sosyal bilimlerin her alanına ham bilgi veren depolardır. Özellikle devlet kuruluşlarının evrakının muhafaza edildiği resmî arşivler, yakın dönem tarihiyle ilgili konuların araştırılması ve aydınlatılmasında büyük

katkı sunar. **Cumhuriyet Arşivi:** Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığına bağlı olarak Ankara Yenimahalle'deki modern binasında çağdaş arşivcilik hizmeti sunan Türkiye Cumhuriyeti Tarihi açısından önemli arşivlerin en başında gelir. Arşivde, Milli Mücadele döneminden başlayarak yeni devletin kurulmasına, devletin kurumlarının icraatlarına, yapılan devrimlere, Türk toplumunun çağdaşlaşma yolunda attığı adımlara ve dönemin tarihî, idarî, siyasî, hukukî ve iktisadî alanlarına ait belgeler vardır.

Osmanlı Arşivi: Osmanlı Devleti'nden intikal eden en zengin ve değerli arşiv malzemesi, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Külliyesi'ndedir. Cumhurbaşkanlığı Arşivi: Bu arşiv özellikle Milli Mücadele ve erken Cumhuriyet tarihi ile ilgili zengin bir arşiv malzemesini kapsamaktadır. Atatürk'ün özel hayatı, İstiklal Mahkemeleri, isyanlar gibi konularda oluşturulmuş özel koleksiyonlar bulunmaktadır.

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi (ATASE): Türk askerî tarihi ile ilgili zengin kaynak içeriğiyle Türkiye Cumhuriyeti Tarihi araştırmaları açısından en önemli arşivlerimizdendir.

TBMM Arşivi: Arşivde, açıldığı günden itibaren Meclisin gerçekleştirdiği yasama, yürütme ve yargı etkinliklerini kapsayan zengin arşiv malzemesi bulunmaktadır. 1908 yılından günümüze kadar Meclise ait tüm tutanaklara dair içeriği ile oldukça önemli bir arşivdir.

Türk Tarih Kurumu Arşivi: Arşivin tarih, arkeoloji ve antropoloji alanlarında oldukça zengin bir kaynak içeriği vardır. Özellikle Osmanlı son dönemi ve erken Cumhuriyet dönemine ait belgeler bakımından büyük bir öneme sahiptir.

Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE): 15 Nisan 1942 tarihinde kurulan Enstitü, kuruluş tarihinden itibaren I. Dünya Harbi, Milli Mücadele ve Cumhuriyet Tarihi ile ilgili çok sayıda arşiv belgesi, kitap ve eşya toplanması işlemini günümüze dek titizlikle yürütmüştür.

Türk Kızılayı Arşivi: Arşiv, 1868'de derneğin kuruluşundan itibaren Türk-Yunan Savaşı, Trablusgarp, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'na dair çok sayıda belgeyi içermektedir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü, Vakıf Kayıtlar Arşivi: Günümüze kadar vücut bulmuş olan vakıfların hukukî dayanağını teşkil eden belgelerin toplandığı en büyük arşivdir.

Dışişleri Bakanlığı Arşivi/Türk Diplomatik Arşivi (TDA): Araştırmacıya kapalı olan Arşiv, Dışişleri Bakanlığının farklı ülkelerde görevli elçi ve konsoloslarıyla yaptığı yazışmalar ve düzenli sunulan raporları içermektedir.

Milli Savunma Bakanlığı Arşivi: Türk askerî tarihine dair 1864 yılından günümüze kadar tutulmuş binlerce kayıt ve doküman içeriğine sahip, zengin bir arşivdir. Arşivde tarihi dokümanlar kategorisinin yanı sıra personel, asker alma, sağlık, hukuk, para ve mal muhasebesi konularına ait arşiv belgeleri de yer almaktadır.

İçişleri Bakanlığı Arşivi: İçişleri Bakanlığı Arşivinin Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ile ilgili zengin içeriğe sahip olduğu bilinmektedir. Araştırmacılara kapalı bir arşivdir.

Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi: Bu arşivde de Türkiye Cumhuriyeti Tarihi açısından çok önemli belgelere sahip olduğu bilinmektedir. Araştırmacılara kapalı bir arşivdir.

Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü Arşivi: Nüfus işlerini yapmak, yönetmek, nüfus istatistiklerini toplayıp değerlendirmek ve nüfus yazımı yapmak müdürlüğün görevleri arasında olduğundan soyağacı ve biyografi araştırmaları için büyük bir öneme sahiptir.

Emekli Sandığı Arşivi: Emekli Sandığı Arşiv belgeleri, özellikle biyografi ve kurumlar tarihi çalışmaları açısından büyük önem taşımaktadırlar.

Diğer Arşivler: Yukarıda belirtilen arşivlerin dışında Türkiye Cumhuriyeti Tarihi alanında belgeler barındıran birçok resmî ve özel arşiv bulunmaktadır. Devlet bankaları, belediyeler, üniversiteler, genel müdürlükler vs. gibi birçok resmî kuruluşun da arşivleri mevcuttur. Özel arşivler de Türkiye'de önemli bir yer tutmaktadır: Noter arşivleri, siyasî parti arşivleri, sivil toplum kuruluşları arşivleri, iş örgütleri arşivleri, vakıf arşivleri, kişi/aile arşivleri, basın-yayın kuruluşu arşivleri, banka arşivleri gibi özel arşiv türleri de çok değerli arşiv malzemelerini barındırmaktadırlar. CHP Arşivi, İnönü Vakfı Arşivi, Osmanlı Bankası Arşivi, İslam Araştırmaları Merkezi Arşivi gibi.

Müzeler Müzeler, "tarihi eserleri tespit eden, bilimsel yöntemlerle açığa çıkaran, inceleyen, değerlendiren, koruyan, tanıtan, sergileyen, eğitim programları aracılığıyla tarihi eserler konusunda halkı bilinçlendirerek toplumun kültür düzeyini yükseltmeyi amaçlayan eğitim, bilim ve sanat kurumlarıdır." Aynı zamanda tarih araştırmacıları için dönemlerinden bilgi taşıyan kaynakların saklandığı yerlerdir. Türkiye Cumhuriyeti tarihi açısından son derece önemli görsel ve yazılı kaynakları bünyesinde barındıran birçok müze bulunmaktadır.

Resmî Yayınlar

Devlet kuruluşlarının yayınlarından oluşan "Resmî Yayınlar" sınıflandırmasına; Resmî Gazete, Düstûr, Kavanin Mecmuası, meclis tutanakları, mahkeme tutanakları, tüzükler, içtüzükler, yönetmelikler vs. girmekte olup tarihi kaynak olarak oldukça güvenilir ve içerik olarak çok önemli yayınlardır.

Resmî Gazeteler Takvim-i Vekayi: Sultan II. Mahmut'un emriyle 1 Kasım 1831 tarihinde

yayımlanmaya başlayan Takvim-i Vekayi Osmanlı Devleti'nin resmî gazetesidir. Ceride-i Resmîye / Resmî Gazete: TBMM Hükümetinin resmî gazetesi olarak Ceride-i Resmîye adıyla 18 Temmuz 1921 tarihine kadar 21 sayı çıktı. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte 7 Kasım 1923 tarih 41. sayıdan itibaren "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Resmî Ceridesi" adıyla 17 Aralık 1927'ye kadar yayımlandı. Bu tarihte yayımlanan 763. sayıdan itibaren ise "Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazete" başlığıyla yayımına günümüzde halen devam etmektedir.

Düstür: Düstürlar; Tanzimat'tan sonra Osmanlı Devleti, 1920-1923 TBMM Hükümeti ve Türkiye Cumhuriyeti'nde kabul edilen kanun, nizamname ve diğer hukukî mevzuatı bir araya getiren resmî külliyyattır. Düstür'daki mevzuat Resmî Gazete'de yayımlananın aynısıdır.

Sicilli Kavanin: Cumhuriyet Dönemi kanun, karar, nizamname, tâlimat, kararnâme, tevhîd-i icthâd ve şûrâ-yı devlet kararlarının toplandığı ve kronolojik olarak verildiği önemli bir eserdir.

Meclis Zabıtları/Tutanakları (Zabıt Ceridesi/Tutanak Dergisi): Meclis Zabıt Ceridesi denilirken Türkiye'de parlamenter sistemin başlangıcından itibaren oluşan, meclislerde yapılan görüşmelerin tutanaklarından söz edilmektedir.

Mahkeme Zabıtları/Tutanakları: Meclislerde olduğu gibi mahkemelerde de görüşmeler kayıt altına alınırlar. Bu kayıtlar sadece siyasî ve adlî değil pek çok açıdan tarihe kaynaklık ederler.

Kavanin Mecmuası (Kanunlar Dergisi): TBMM'nin çıkarmış olduğu kanunlar, almış olduğu kararlar ve bunların yorumlarının yer aldığı TBMM Kavanin Mecmuası ilk olarak 1923 yılında TBMM Matbaasında basılarak yayımlanmıştır.

Aynı Tarihi: Aylık bir dergi olup en önemli özelliği ülkede ve ülke dışında meydana gelen siyasî, sosyal ve ekonomik vs. alanlardaki "ayın olayları"nı günü gününe takip ederek nakletmeye çalışmasıdır.

Diğer Bazı Önemli Resmî Yayınlar: Tüzükler, İç Tüzükleri, İstiklal Mahkemeleri Zabıtları, Başbakanlık Mevzuat Külliyyatı, Yürürlükteki Kanunlar Külliyyatı ve Fihristi, Kanun Hükümünde Kararnameler Külliyyatı, Bakanlar Kurulu Kararı ile Yürürlüğe Konulan Yönetmelikler Külliyyatı vs. önemli resmî yayınlardandır.

Sürelî Yayınlar: Farklı tanım ve yaklaşımlar olsa da sürelî yayınlar; önceden belirlenmiş bir sonu olmayan, birbirini izleyen ayrı bölümler şeklinde yayımlanan, sayı, tarih veya her ikisini birlikte içeren gazete ve dergi gibi yayınlardır.

Gazeteler: Tarihe tanıklık etmeleri itibarıyla gazeteler oldukça önemli yayınlardır. Siyasî, sosyal, ekonomik, askerî, kültürel vs. pek çok konularda toplumun bilgi ihtiyacını karşılamaya çalışırlar. Bu nedenle de oldukça çeşitli ve zengin içeriklere sahiptirler.

Dergiler: Düzenli aralıklarla yayımlanan ve çeşitli türleri (bilim, edebî, tarih, kültür, mizah, fikir, ekonomi, din, eleştiri, magazin, sanat, eğlence, çocuk, kadın vs.) olan dergiler de gazeteler gibi sürelî yayındırlar. Türkiye'de yayımlanan akademik dergilere "Dergipark", elektronik ortamda barınma ve bütün dünyada görünürlük ve kullanım hizmeti sunmaktadır.

Anılar (Hatırat) Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ile ilgili tarih araştırmalarının en önemli kaynaklarından biri de şüphesiz "Hatırat" türü eserlerdir. Bir kişinin yaşadığı zamana, bu zaman içerisinde yapmış olduğu görev ve faaliyetlere, birlikte çalıştığı veya görüştüğü kişilere dair bilgi, görüş ve duygularını içinde topladığı esere hatırat veya anı kitabı denir.

Günlükler: Anıların sonradan yazıldığı ve geçmişte yaşanan olaylardan hafızada kalanların seçilerek ve bazen de abartılarak kaleme alındığı düşünüldüğünde, günü gününe yazılmış notlardan oluşan günlüklerin, tarihçiler için çok daha önemli kaynaklar olduğu açıktır.

Sesli ve Görüntülü Kaynaklar: Türkiye Cumhuriyeti Tarihi kaynakları arasında sesli ve görüntülü kaynaklar da önemli bir yer tutar. Taş plaklar, ses kasetleri sesli kaynaklar arasında gösterilebilir. Araştırılan olay veya konu ile ilgili döneminden kalan resim ve fotoğraflar da oldukça önemli kaynaklardır. Bazen resim ve fotoğraflar yazılı kaynaklardan çok daha önemli ve güvenilir bilgileri barındırabilirler. Sinema, televizyon ve video gibi görsel araçların toplum hayatına girmeleri ile bunlar vasıtasıyla üretilen dokümanter film vs. malzeme de tarih araştırmalarında önemli bir yer tutar hale gelmiştir.

Sözlü Kaynaklar: Tarih araştırmalarında son dönemlerde sözlü kaynaklara dayalı çalışmaların sayısının arttığı ve sözlü tarih çalışmalarına da ağırlık verildiği görülmektedir. Diğer kaynaklar gibi sözlü kaynaklar da tarih araştırmalarında önemli bir yere sahiptir. Özellikle yakın dönem olaylarının aydınlatılmasında değerleri büyüktür.

Belge İçeren ve Kaynak Özelliği Olan Bazı Yayımlanmış Eserler: Türkiye Cumhuriyeti Tarihi alanında çalışma yapan araştırmacıların bilmesi gereken, kaynak özelliği bulunan ve bir kısmı tamamen arşiv belgesi içeren yayımlanmış önemli eserler bulunmaktadır. Araştırma Eserleri Bilimsel makale ve kitaplardan oluşan "araştırma eserleri", adından da anlaşılacağı gibi genel hatları ile yukarıda belirtilmiş olan kaynaklardan yararlanılarak oluşturulan eserlerdir.

BİLİMSEL ESER HAZIRLAMA AŞAMALARI GİRİŞ

Bilim Hedefi insan mutluluğunu artırmak olan bilim hakkında çeşitli tanımlar yapılmaktadır. Bilim, sistematik yöntem ve teknikler yardımıyla yeni bilgilerin ortaya çıkmasını sağlayan bir süreç olup, fen bilimci için hipotezlerin denenmesi için geliştirilen yöntem veya araştırma yolu, bir felsefeci için bilginin doğruluğunun sorgulanması yöntemi bir tarihçi için geçmiş ile bugün arasındaki ilişkinin bilgisi, eğitimciler için türlü duygusal yaşantıların mantıkça bir örnek düşünce dizgesine uydurulması için gösterilen çabalara verilen addır. Türk Dil Kurumu'nun yaptığı tanımlardan birinde bilim, belli bir konuyu bilme isteğinden yola çıkan, belli bir amaca yönelen bir bilgi edinme ve yöntemli araştırma süreci şeklinde izah edilmiştir. Tanımlar değişmekle birlikte, bilimin ortak ve süreklilik gösteren niteliğinin, tabiatla meydana gelen her türlü insanla ilişkili veya ilişkili olmayan olayların bir süreç bilgisi olduğudur. Bu sürecin sonucunda ortaya çıkan ürüne bilimsel bilgi, bunun yazılı haline de bilimsel eser denilir. Bilimsel Bilgi Bilimsel bilgi, bilimin ürünü olan, gözlem ve deneyler sonucunda belli bir bilimsel yöntem aracılığıyla elde edilen bilgiye denir. Sağlamlık, doğruluk, güvenilirlik, tutarlılık ve savunulabilirlik, bütün alanlardaki bilimsel bilgilerin ortak özellikleridir. Bilimsel Eser Bir bilimsel araştırma sonucunda elde edilen bilimsel bilginin, yine bilimsel niteliği korunarak ve bilimsel yöntem ve etik ilkeler doğrultusunda yazıya geçirilmesi sonucunda ortaya çıkan esere bilimsel eser adı verilir. Bir eserin bilimsel eser olması; eserin ortaya çıkışını sağlayan araştırma yönteminin bilimsel yöntem olması, etik kurallara uyulması, bilimsel eserin yazılı metinden oluşması ve uygun ortamlarda yayımlanması şartlarına bağlıdır. Bilimsel eserler özgün/orijinal, derleme/inceleme ve tercüme olmak üzere üç çeşittir.

BİLİMSEL ESERİN HAZIRLIK AŞAMALARI NELERDİR?

Bilimsel bir eser vücuda getirmek amacıyla yola çıkan bir araştırmacı, hemen başlangıçta konu, amaç ve yöntemi belirlemek zorundadır. Bunun için de kendisine “Neyi araştıracağım, niçin araştıracağım, nasıl araştıracağım?” sorularını sormalıdır. Bu sorulara verilecek cevaplar; konuyu, amacı ve yöntemi verir. Ardından bilimsel bir eser vücuda getirmek için belirli bir yol takip etmek gerekir.

Bunun için

- a) Hazırlık,
- b) Veri toplama,
- c) Yazma olmak üzere üç ana araştırma aşamasını geçmek gereklidir.

Bunlardan hazırlık aşamasında yapılması gerekenler şunlardır:

1-Konu seçimi: Araştırmanın ilk ve en önemli bu safhasında araştırmacı konuyu belirlerken dikkat etmesi gereken hususlar vardır. Bunlar; özgünlük/orijinallik, ilgi, önem, bilimsel yeterlilik, alan araştırması yapabilmek ve kaynak bulabilmektir. Özgünlük araştırmanın bilime katkı sağlaması ve yenilik getirmesi, bilinmeyenleri keşfedici, sorunlara çözüm üretici veya bilinenleri geliştirici olmasıdır. İlgi araştırmacının çalışmayı düşündüğü konuya ilgi duymalı, meydana çıkacak sonuçlar hakkında heyecan taşımasıdır. Araştırılacak konu bilime yaptığı katkı, toplumsal gereklilik veya sorunlara çözüm üretme gibi yönleri taşımakla önem kazanır. Araştırmacının araştırılacak konunun gerektirdiği bilgi ve diğer donanımlara (yabancı dil bilmek, Osmanlıca metin okumak, analiz programlarını bilmek gibi) sahip olmalıdır. Araştırılacak konu alan araştırması gerektiriyor ise alana gitme imkânı olmalıdır. Araştırma konusuyla ilgili yeterli düzeyde kaynak bulunabilme imkânı olmalıdır. Çok az kaynak bulunmaması kadar, aşırı derecede kaynak bulunması da araştırmayı güçleştirir.

2- Konunun sınırlandırılması: Araştırmanın başlangıcında konunun çerçevesi kesin çizgilerle belirlenemeyebilir. Bu durumda ileride değiştirilmek kaydıyla başlangıçta esnek bir çerçeve çizilebilir ve araştırma ilerledikçe elde edilen verilere göre çerçeve genişletilebilir veya daraltılabilir. Konuyu sınırlandırmak için zaman, mekân (coğrafya), olay, olgu gibi çeşitli sınırlandırma yolları kullanılabilir;

Zaman: Belli bir tarihi, tarih aralığını, dönemi veya devri ifade eder. “Kanuni Sultan Süleyman Devri (1520-1566) Osmanlı Eğitim Sistemi” örneğinde olduğu gibi “devri” ifadesi veya tarih aralıkları ile sınırlandırma yapılabilir.

Mekân (Coğrafya): Belli bir yeri, mekânı veya bölgeyi ifade eder. “1815 Haritası’nda Antalya Kalesi: Surlar, Kapılar ve Burçlar” örneğindeki Antalya Kalesi adında da olduğu gibi yer bildiren

ifadeler ile coğrafi sınırlandırma yapılabilir.

Olay: Ortaya çıktığında gözlenmiş veya gözlenebilen etkin, ilgi çeken bir işi, olayı ifade eder. “II. Mustafa'nın İktidar Mücadelesi ve 1703 Edirne Vakasıyla Tahttan İndirilmesi” örneğindeki “1703 Edirne Vakası” bir olay olarak sınırlamada kullanılmıştır.

Olgu: Tam bilinen, objektif olarak ispatlanan, somut şey, olay ve düşünceler, inanç, tutum ve kuramları ifade eder. “Türk Tarih Tezi Bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi Resmî Tarih Yazımının İdeolojik ve Politik Karakteri” örneğindeki “resmî tarih” bir olgu olarak konunun sınırlandırılmasında kullanılmıştır.

3- Konuyla ilgili literatür (kaynak) taraması yapılması: Literatür taraması, konunun anlaşılmasını sağlar ve araştırmaya yön verecek problem soru/sorularının uygunluğunu ve gerçek kesitini ortaya çıkarır. Literatür taramasına bibliyografik mahiyetteki eserlerden başlamalıdır. Kitaplar için Türkiye Bibliyografyası ve kütüphane katalogları, makaleler için Türkiye Makaleler Bibliyografyası ve makale indeksleri türü genel eserlere müracaat edilebileceği gibi, konuyla ilişkili bütün bilimsel ansiklopedi maddeleri, tez, kitap ve makalelerin kaynaklar, referanslar veya bibliyografya bölümleri ile günümüzde artık çok yaygınlaşan internet kullanılabilir.

Literatür taramasından elde edilecek bilgilerle;

- 1-Konuya ilişkin önceden direkt-dolaylı nelerin yazıldığı,
- 2-Konunun önceden işlenen ve işlenmeyen veya eksik bırakılan yönleri,
- 3-Konuya ilişkin problemin boyutları,
- 4-Önceki araştırmalarda kullanılan yöntemler ve ölçekler,
- 5-Önceki araştırmalarda ulaşılan bulgular ve çıkarılan sonuçlar,
- 6-Önceki araştırmalarda yapılan öneriler,
- 7-Önceki araştırmalarda kullanılan kaynaklar gibi hususlar tespit edilebilir.

Kaynaklar: Araştırmalarda kullanılacak kaynaklar ana kaynaklar (orijinal veya birincil kaynaklar) ve yardımcı kaynaklar (ikincil kaynaklar) olmak üzere iki kısma ayrılır.

Ana kaynak: Bir olaya fiilen iştirak ederek gözlemlemiş veya çok yakından takip etmiş bir araştırmacının kaleme aldığı eser ana kaynaktır. Yine arşiv belgeleri, müze malzemesi, tarihi kronikler, devlet raporları, hatıratlar, seyahatnameler, sefaretnameler vs. tabii olarak ana kaynaktır.

Yardımcı Kaynak: Ana kaynaklardan faydalanılarak meydana getirilen inceleme ve derleme türü eserler ikincil kaynaklardır. İkincil kaynaklar, ana kaynakların bir sentezi olup ana kaynaklara ulaşamaması durumunda önem kazanırlar. Neler kaynaktır? Kitap, bülten, dergi, gazete, istatistik, rapor, yıllık, tebliğ, bilimsel ansiklopedi, arşiv belgeleri, yazma eserler, müze malzemesi, tv-radyo, internet birer kaynaktır. Yukarıda bahsedilen kaynaklar yazılı kaynaklar olup bunun yanı sıra sözlü kaynaklar da bulunmaktadır. Sözlü edebiyat veya ilgili veya uzman kişilerle yapılan mülakatlardan elde edilen bilgiler de kaynak olarak kullanılabilir. Kaynak kişiler, yetkili yöneticiler, uzmanlar, görevliler, toplum liderleri, grup temsilcileri, özel bilgilere sahip bireyler, görgü tanıkları vs. olabilir.

4-Veri toplanması ve not alınması (Bilgi Fişi): Bilimin karakterine ve araştırmacının özelliğine göre veri toplama araçları kullanılır. Anket, deney, kaynak incelemesi, görüşme, gözlem ve alan çalışması veri toplama araçlarıdır. Veri toplama işine girişilmeden önce kullanılacak ölçme sonuçlarının güvenilirlik ve geçerlik testleri yapılır. Bir kaynaktan araştırma konusuyla ilgili bilgi bulunup bulunmadığı, içindekiler ve indekse bakılarak öğrenilebilir. Dijital ortamda ise ara butonundan bilgi taraması yapılabilir. Veri elde edilebilecek kaynakların tespiti yapıldıktan sonra, toplanan kaynaklar ilgiye göre okunur. Okuma sırasında şunlara dikkat edilmelidir:

- Okuma seçici olmalı, ilgili olmayan, zamanı boşa harcayacak bölümlere yüzeysel bakılmalıdır.
- Okuma esnasında genel çerçeveye ilgili (giriş-gelişme-sonuç) gerek zihinde ve gerekse yazılı olarak basit bir kurgu oluşturulmalıdır.
- Okuma işlemi, notlar alınarak yapılmalıdır. Bu notlar, aynı ebatta kesilmiş kâğıtlara veya bilgisayarda kolay ulaşılabilecek ve anlaşılacak türden düzenlenen dosyaya yazılmalıdır. Buna bilgi fişi denilir.

Bir bilgi fişinde bilginin alındığı eserin; yazar adı ve soyadı, basım tarihi, kitap veya makale adı, dergi adı, basım yeri, yayınevi, cilt/sayı, sayfa gibi bilgiler olmalıdır. Bilginin konusunun yazılması da araştırmacıya tasnif sırasında büyük kolaylık sağlar. Tarih ve kültür araştırmalarında en önemi veri toplama araçlarından biri kaynak incelemesidir. Tarih araştırmalarında önemli kaynaklardan biri arşiv belgeleridir. Ülkemizdeki arşiv belgelerinin önemli bir kısmı T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı İstanbul Osmanlı arşivindedir. Cumhuriyet Arşivi, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, ATASE, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Tapu-Kadastro Genel Müdürlüğü arşivleri ülkemizdeki önemli arşivlerdir.

5-Taslak planın hazırlanması: Araştırmayı düzenli bir biçimde yürütebilmek için önce kabataslak bir plan hazırlamak gerekir.

Bir bilimsel eser, yapısal olarak genelde Giriş (Introduction), Gelişme (Body) ve Sonuç (Conclusion) olmak üzere üç bölümden oluşur. Buna bağlı olarak bilimsel bir eserin metin kısmının biçimsel yapısı; Ön kısım (Başlık, Ön Söz, İçindekiler, Tablolar Listesi, Kısaltmalar, Özet), Metin kısmı (Giriş, Bölümler, Sonuç) ve

Son kısım (Ekler, Sözlük, Bibliyografya, İndeks) olmak üzere üç kısımdan oluşur. Yazmaya başlamadan önce yapılacak en önemli iş yazılacaklarla ilgili kurgulama yapmaktır.

Kurgulama için araştırmacı şu soruları sormalıdır:

Üst ve alt başlıklar neler olmalı, başlıklar ile kuram arasında doğru ilişkilendirme nasıl yapılmalıdır?

Girişte genelden özele doğru neler yazılmalıdır?

Toplanan bilgilerde bir çelişki veya yanlışlık var mı?

Girişten sonuca kadar konu bütünlüğü nasıl sağlanmalıdır?

Kronolojik bir sıralama nasıl yapılmalıdır?

Fikir akışı düzenli bir şekilde nasıl verilmelidir?

Bilgi akışı düzeni nasıl sağlanmalıdır?

Grafik, tablo, liste, harita gibi görsel materyaller nerelere yerleştirilmelidir? Bu çerçevede geçici bir plan hazırlanır.

6-Not alınan bilgilerin konularına göre tasnifi ve dosyalanması: Bu aşamada veri toplama araçları ile elde edilen bilgilerin oluşturduğu bilgi fişleri, birer dosya içerisinde taslak plana göre tasnif edilir. Bu esnada taslak plana gerekli görülen ilaveler veya çıkartmalar yapılır. Araştırma konusu hakkında yeterli bilgiye ulaşılmadığının tespiti durumunda, araştırma konusu değiştirilebilir veya yeterli bilgi elde edilebilecek farklı yönleriyle ele alınabilirliği ortaya çıkar.

7-Eserin kaleme alınması (Yazım): Toplanan bilgilerin bir sistem içerisinde verilmesi aşamasıdır. Yazma işlemi sırasında dikkat edilmesi gereken hususlar vardır.

Bunlar;

- Türkçe dil bilgisi kurallarına dikkat etmek,
- Bilginin doğruluğuna dikkat etmek,
- İfade düzgünlüğüne dikkat etmek,
- Bilgiyi akıcı bir üslupta vermek,
- Fikirlerde tamamlayıcı olmak
- Teoriyi/Kuramı bütün içerisinde işlemek,
- Bölümler arasında dengeli hacim oluşturmak,
- Yazıyı tamamlayıcı harita, şekil, tablo ve grafik gibi verileri uygun yerlerde kullanmak,
- Dipnot veya son notları uygun oluşturmaktır.

Yazma işlemi, girişten başlanarak sonuca doğru yapılır. Kaynakçanın yazılması ve eklerin ilave edilmesiyle araştırma yazımı sona erdirilir. Bundan sonraki son aşama yayımdır.

BİR TARİH METNİNİN İNŞASI

Araştırma Bulgularının Okunması Tarih araştırmacısı incelemeyi düşündüğü konu ile alakalı elde edebildiği kaynaklardan ve ilgili literatürden derlediği notlarını önceki bölümde ifade edildiği şekilde hazırladığı plan çerçevesinde dosyalamış olmalıdır. Yazmayı planladığı ilk kısım alakalı daha önce hazırlamış olduğu bilgi notlarına ait dosyadaki malzemeyi yeniden okuyarak hem bilgilerini tazelemiş olur hem de planını yeniden gözden geçirir. Bu süreçte artık zihninde neyi nasıl yazacağına dair bir şekil meydana geleceği için zaman kaybetmeden yazma sürecine geçilmelidir. Üslup/İfade, İmlâ Yazma aktivitesinde ne yazıldığı kadar nasıl yazıldığı da önemlidir. Metin inşası, tarihçinin araştırma sürecinde elde ettiği bulguları kendisi dışındaki dünya ile paylaşması olarak değerlendirilebilir. Bulgulara dayalı tarihsel gerçek olarak ifade edilen şey, esasında tarihçinin kurgusundan ibarettir. Dolayısıyla bir söylem inşası olan yazma faaliyeti sırasında benimsenen üslup ve yöntem, tarihçinin araştırmasını aktarma ve muhatap olan okuyucuyu ikna etme gücünü de belirleyecektir. Yazar seçtiği kelimelerle sözcük öbeklerini, bu öbekler de cümleleri oluşturur. Kullanılan kelimelerin uyumu cümlenin uyumunu ortaya çıkarır. Kurulan cümleler karmaşık ve anlaşılmayı zorlaştıracak kadar uzun olmamalıdır. Her bir cümle mantıksal bir bağ ile diğer cümleye bağlanır ve böylece oluşturulacak düşünsel bağ ile paragraf teşekkül eder. Paragraf yazımında yaygın kabul gören kurala göre; ana fikir+örnekler+sonuç formülü takip edilir. Üslup konusunda son olarak dikkat edilmesi gereken nokta okuyucuya “ne?”, “neden?”, “niçin?” sorularını sordurmayacak şekilde araştırma konusunda verilmesi gereken bilgileri en doğru biçimde vermektir. Elbette ki bazı konularda kaynak eksikliği veya başka nedenlerle yeterli bilgi bulunmayabilir. Bu tür durumlarda da duruma göre metin içinde veya dipnotta yeteri kadar aydınlatılmayan noktalar sebepleriyle birlikte ifade edilmelidir. Tarihsel metnin inşasında ifade ve üslubun anlaşılır olması kadar imlâ kurallarına uyulması da önemlidir. Bu konuda sıklıkla güncellenmesine rağmen, Türk Dil Kurumunun eser hazırlandığında yürürlükte olan en son yazım ve imlâ kurallarının uygulanması yerinde bir tutum olacaktır. Ayrıca özellikle yeni Türk alfabesine geçişten önceki Türk ve Osmanlı tarihine ilişkin kaynaklarda rastlanan Arapça ve Farsça kelimelerin, terkiplerin yazıya aktarılmasında birtakım zorluklar görülmektedir. Türkçeleşmiş veya yaygın olarak kullanılan Bâb-ı Âlî, Sadr-ı âzam, reisü'l-küttâb, sû-i istimal vs. gibi kelimeler metin neşri veya aynen alıntı yapılmıyorsa Bâbîâlî, Sadrazam, reisülküttap, suiistimal şeklinde kullanılmalıdır. Araştırma Sorusu, Problem Bilimsel eserde üslup, ifade ve imlâ genel yazım kuralları içerisinde değerlendirilebilir. Eserin yazım aşamasında içeriğe yönelik ilk adım araştırma sorusunun veya probleminin açıklanması olmalıdır. Esasen her türlü bilimsel araştırmanın öncelikli olarak bir ana sorusu ya da birbirine eklenmiş açıklama bekleyen soruları olmalıdır. Zaten araştırma sonucunda kaleme alınan eser de bu ana soru veya sorular bütününe açıklamaya yönelik faaliyet olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla eserin yazım aşamasında ilk olarak araştırmanın “soru”sunun açık bir biçimde ifade edilmesi ve buna önerilen cevabın ortaya konulması gerekir. Yöntem Araştırma sorusunun açık bir biçimde ortaya koyulmasından sonra hangi yöntemin kullanılacağına açıklanması gerekir. Tek bir yöntem mi uygulanacaktır? Başka bir seçenek yok mudur? Varsa uygulanması kararlaştırılan yöntemin tercih sebebi nedir? Bu ve buna benzer sorulara bir muhatap olarak okuyucuyu ikna edecek şekilde cevaplar verilmesi hem konunun anlaşılmasına yardımcı olacak hem de yine araştırmacı için konunun sınırlarını belirlemede fayda sağlayacaktır. Kaynakların Tanıtımı ve Literatür Değerlendirmesi Tarihçiler için çoğunlukla arşiv belgelerinden oluşan bu kaynakların belirlenen yöntem çerçevesinde araştırma sorusuna hangi ölçüde cevap vereceği veya araştırma sorusunun cevabının sadece bu kaynaklarda mı olduğu konularında gerekli açıklamalar yapılmalıdır. Ayrıca belirlenen yöntem ve kaynaklar arasında uyum-uyumsuzluk noktaları da değerlendirilerek sorunlu kısımlar belirlenmelidir. Böylece okuyucu zihinsel olarak eserin dayandığı olgulara aşina olacaktır. Araştırmacı elde etmiş olduğu kaynakların tanıtımından sonra ele aldığı konu ile alakalı daha önce yapılmış olan çalışmalardan oluşan literatürü de değerlendirmelidir. Bu aşamada, kaleme alınan araştırmanın bundan önce yapılan çalışmalar arasında nerede durduğu gösterilir. Değerlendirme yapılırken literatür eleştirel gözle incelenir ve daha önce yapılan çalışmalardaki eksiklikler, hatalar veya zayıf noktalar vurgulanır. Ardından da kaleme alınan eserin hangi noktalarda daha önce yazılmış eserlerden ayrıldığı ortaya konulur. Dengeli Hacim Tarih araştırmalarında tez veya kitap yazımında eser çeşitli bölümlere ve bu bölümler de alt başlıklara ayrılır. Araştırma aşamasında yapılan taslak plan çerçevesinde belirlenen bölümler ve alt başlıklar belli bir düzen içerisinde düzenlenir. Eseri

oluşturan bölümlerin hacim olarak büyük farklılık göstermemesi gerekir. Örneğin üç bölüm olarak tasarlanan eserin ilk bölümü 20, ikinci bölümü 120, üçüncü bölümü 10 sayfadan oluşuyorsa planlamada bir orantısızlık olduğu görülür. Dolayısıyla eldeki malzeme yeniden değerlendirilerek bölümler arasında bir denge kurmak gerekir. Harita, Şekil, Tablo Kullanımı Tarihsel metinler konularına göre birtakım tamamlayıcı unsurlara ihtiyaç duyarlar. Bunlar bir harita olabileceği gibi birtakım istatistiki verileri içeren rakamsal tablolar da olabilir. Ele alınan konunun kapsam ve ihtiyacına göre eserin görsel malzeme ile desteklenmesi anlaşılması açısından oldukça önemlidir. Araştırma safhasında elde edilen bu türden görsel belgeler veya bizzat araştırmacı tarafından hazırlanan şekiller, tablolar eserin yazım aşamasında tam yerli yerinde kullanılmalıdır. Son Okuma, Düzeltme Araştırma malzemesinin toplanması ve değerlendirmesi sürecinde ne kadar dikkat edilirse edilsin metinde birtakım boşluklar kalmış olması muhtemeldir. Yazma sürecinde konu ile alakalı yeni birtakım bilgi ve belgelere de ulaşılmış olabilir. Bu nedenle yazar elde ettiği yeni bilgi ve belgeleri önceden belirlediği kısımlara girerek metni tamamlamalıdır. Metnin tamamlanmasından sonraki aşamada yapılması gereken baştan sona okunarak olması muhtemel hataların tespit edilmesi ve gerekli düzeltmelerin yapılmasıdır. Son okuma sırasında dilbilgisi ile alakalı maddi hataların yanı sıra bilgi eksiklikleri veya hataları da tespit edilir ve gerekli müdahaleler yapılır. Ayrıca metni oluştururken kullanılan kelime, cümle ve paragrafların birbirleriyle oluşturdukları ilişki yeniden değerlendirilir ve araştırmanın ana sorusu ile oluşturulan bağlama uygunluğu denetlenir. REFERANSLAR Tarihiçi fen bilimlerinde olduğu gibi laboratuvar bilgisi üretmez fakat ürettiği bilgi de tamamen hayal ürünü değildir. Yaşanmış olayların nasıl gerçekleştiğini anlamaya veya açıklamaya çalışan tarihiçi bu faaliyeti yürütürken araştırma konusu ile ilgili önermelerini farklı ana kaynaklara dayandırmak zorundadır. Böylece anlattığı olayın gerçekliğini belgelemiş olur. Ortaya koyduğu belgenin doğruluğu tartışmalı olsa da sonraki dönemde elde edilecek yeni belgelerle olay doğrulanabilir veya çürütülebilir. Dolayısıyla tarihsel bilgi diğer bütün bilimsel bilgi türlerinde olduğu gibi yeni bulgu ve verilerle yenilenir ve değişikliğe uğrar yani statik değildir. Bilimsel bir eserde aranan en önemli özelliklerden biri de hangi bilginin nereden alındığının gösterilmesidir.

Bu iki açıdan önemlidir:

- Ahlaki ve yasal sorumluluk,
- Eserin sağlam kaynaklara dayandığını ve bilimselliğini gösterme,
- Eserde verilen bilginin doğruluğunu denetlemek veya aynı konuda daha fazla bilgi sahibi olmak isteyen okuyucuyu yönlendirme,
- Araştırmacının eserinde zikrettiği kaynaklara hâkim olup olmadığını ve bahsedilen kaynaklara hangi ölçüde sadık olduğunu gösterme.

Alıntılama Biçimleri Doğrudan alıntı: Tarihiçi araştırma sürecinde elde ettiği kaynaklardan bazılarında özgün biçimini bozmadan, içeriğini hiçbir şekilde değiştirmeden alıntı yapmak ihtiyacı duyabilir. Kanun, kararname, yönetmelik gibi resmi belgelerin yanı sıra özgünlük taşıyan metinler, kavramlar, bir yazara ait özgün fikir veya ifadeler gibi kaynaklardan doğrudan alıntı yapılabilir.

Dolaylı alıntı: Metnin ana düşüncesini değiştirmeden, özgün biçim ve içeriğe uyma zorunluluğu olmaksızın yazarın kendi ifade yorumlarıyla başka bir yazarın fikir ve düşüncelerini alıntılama dolaylı alıntı olarak değerlendirilir.

Referans Gösterme Biçimleri: Bilimsel eserlerde atıf dipnot ve kaynak gösterimi dört farklı biçimde yapılabilir:

- Atıf şeklinde metin içinde,
- Dipnot şeklinde sayfa altında,
- Bölüm veya makale sonunda,
- Kitabın sonunda. Dipnot (CMS) Yöntemi Dipnot kullanmayı gerektirecek hususlar şu şekilde sıralanabilir:

Açıklanması gereken isim ve tabirler: Değişik yerlerden alınan bilgiler Kaynaklar arası farklılıkların gösterilmesi Fikrin veya bilginin bittiği cümle sonları Bilimsel çalışmalarda dipnotlar üç farklı şekilde düzenlenebilir: Sayfa sonunda Bölüm sonunda Eserin sonunda Dipnot sisteminde kaynakların gösterimi kaynağın türüne göre farklılıklar arz eder. Örneğin kitaplar, makale, tez, arşiv belgesi, internet kaynağı vs. kaynakların her birinin kendisine özgü gösterme biçimleri vardır. Diğer taraftan kaynağın tek yazarlı, iki yazarlı veya ikiden fazla yazarlı olması da dipnotta gösterme konusunda farklılıklara neden olur. Bu nedenle farklı kaynakların dipnot ve kaynakçada gösterimini örnekler üzerinden incelemek yerinde olacaktır. Metin İçi Atıf Yöntemi APA yöntemi APA (American Psychological Association) olarak bilinen bu sistem yazar-tarih yöntemi olarak da anılır. Bu sisteme göre kaynak gösteriminde metin içerisinde istenilen kelime veya cümleden sonra parantezin içine yazarın soyadı, eserin yayın yılı ve sayfa numarası yazılır. Bir eserin tamamına atıf yapıldığı takdirde sayfa numarası yazılmaz. Bir yazarın aynı yıl yayınlanmış birden fazla eseri varsa yayın yılının yanına a, b, c harfleri konularak ayrı eserler olduğu belirtilir. MLA Yöntemi MLA (Modern Language Association) yönteminde de APA yönteminde olduğu gibi atıflar metin içerisinde gösterilmektedir. Cümle içerisinde veya cümle sonunda atfın gösterileceği yerde parantez içinde yazarın soyadı ve sayfa

numarası verilir. Eserin tamamına atıfta bulunulduğu durumlarda sayfa numarasına ihtiyaç duyulmaz sadece yazarın soyadı zikredilir.

Bilimsel Eser Tanıtımı

Bir alanda (edebiyat, tarih, coğrafya, felsefe, fizik, kimya, matematik,...) herhangi bir konu hakkında sahasına uygun bilimsel yöntem ve metotlar kullanılarak objektif bakış açısıyla tez ve kanıtlar bağlamında irdelenerek ortaya konulan ürünlere bilimsel eser denir. İlmî veriler ışığında vücuda getirilen kitap, makale, bildiri, proje gibi çalışmalar bilimsel eser kavramının içini dolduran yapıtlardır. Söz konusu çalışmaların her biri, bilimsel metot ve formasyonun gerektirdiği aşamalardan geçirilerek oluşturulur. Bunlar, ortaya koydukları yeni bilgi ve bakış açılarıyla önemli boşlukları doldurarak kendi sahalalarına büyük katkılar sağlarlar. Bu ünite, tarih alanında yazılan söz konusu bilimsel eserlerden makale ve kitabı oluşturan kısımlar üzerinde durulmuştur. Bilimsel kitap, makale, tez, bildiri ve proje gibi türler, akademik literatürün öğelerini meydana getiren çalışmalardır. Bu ünite, akademik literatürde özel bir yeri olan bilimsel makale ve kitaplar ele alınarak söz konusu iki türün hangi basamaklardan geçerek vücuda getirildiğinin izahı üzerinde durulmuştur. İlk önce makale, ardından da kitap türü ele alınarak onların oluşturuluş süreci anlatılmıştır. Bu iki türün de kendisine özgü bir yazım örgüsü vardır. Bilimsel Makale Makale dar bir konunun derinlemesine incelendiği bilimsel yazı türüdür. Makalede konunun çerçevesi dar tutulur. Ancak konu, etraflı bir şekilde incelenir. Adı geçen tür; giriş, gelişme ve sonuç bölümlerinden meydana gelir. Bir makaleyi teşkil eden unsurlar, yani onun iskeleti birtakım aşamalardan oluşur. Bunlardan ilki başlıktır. Başlık, kaleme alınan yazının içeriğinden söz eden ilk kısımdır. Bunun için kuşatıcı olmalı ve tüm metni kapsamalıdır. Başlığın doyurucu ve özlü olması o makalenin okuyucu tarafından okunup değerlendirme derecesini etkileyen önemli bir faktördür. Başlığı özet kısmı izler. Bu kısım, makalenin kısa ve öz biçimde takdim edildiği yerdir. Yazının vitrin kısmı kabul edilir. Bundan dolayı etkili ve özlü şekilde kaleme alınmalıdır. Akademik dergilerde (ulusal ya da uluslararası hakemli dergilerde) yayımlanan makalelerde özetin hemen ardından ele alınan konuyla ilgili fikir veren anahtar kelimeler kısmı yer alır. Bu kelimeler metnin içeriği hakkında okuyucuya bilgi veren bir mahiyet taşır. Yine adı geçen dergilerde yayımlanan makalelerde Türkçe özetin tıpkısı İngilizce şekliyle abstract başlığı altında verilir. Abstract kısmının sonunda da bu kez Türkçe anahtar kelimelerin aynısı İngilizce key words başlığı altında sunulur. Özet kısmından sonra giriş kısmı gelir. Burası okuyucunun anlatılan konuya hazırlandığı yerdir. Girişten sonraki kısım, gelişme bölümüdür. Gelişme bölümü yazının ana metin kısmını teşkil eder. Metnin yazılış amacına yönelik tüm bilgi, belge ve dokümanların seferber edilerek savunulan görüş, düşünce ya da tezin ispatının yapıldığı yerdir. Bu bölümü sonuç kısmı takip eder. Bu kısım, yazının derlenip toparlandığı ve bir nevi özetinin yapılarak bir sonuca bağlandığı yerdir. Sonuç kısmından sonra, makalede kullanılan bilgilerin nereden alındığını gösteren kaynaklar kısmı bulunur. Bilimsel Kitap Bilimsel kitap, bir konuyu alanına uygun araştırma metotları ile çok yönlü şekilde araştırarak tez ve kanıtlar bağlamında irdeleyen, baskı tekniği ile çoğaltılıp geniş kitlelere ulaşmasını temin eden yazılı kaynaklara denir. “E-Kitap” diye bilinen ve kâğıt üzerine basılı olmayıp sanal ortamda çoğaltılarak yayımlanan metinler de günümüzde kitap kategorisinde değerlendirilen kaynak türleri arasındadır. Bilimsel bir kitabı, bilimsel olmayan diğer kitaplardan ayıran en belirgin özellik, onun bilimsel yöntemin kriterleri doğrultusunda yazılmasıdır. Kitaplarda oluşturuluş örgüsü, makalelerden çok daha teferruatlıdır. Kitaplar, metin dışı kısımlar ile metin içi kısımlardan meydana gelirler. Metin dışı kısımlar kapak ile başlar. Burası genellikle kitabın, yazarın ve yayınevinin isimlerinin yer aldığı kısımdır. Bunu, yazar hakkında çok fazla ayrıntıya girmeden bilgi veren öz geçmiş bölümü takip eder. Öz geçmişi, iç kapak sayfası ve künye sayfası izler. Künye sayfasından sonra ithaf kısmı ve onun ardından da içindekiler ve kısaltma bölümü gelir. Kısaltmalardan sonra bir eserin takdim yazısı olan ön söz bulunur. Kitapta ön söz kısmı çok önemlidir. Çünkü kitabı eline alan okuyucu ilk önce içindekilere bakıp ondan sonra ön sözü okuyacaktır. Bu sebeple ön sözün kitabı tanıtıcı mahiyette bulunması gerekir. Ön söz kitabın yazımı tamamlandıktan, yani onun hakkında söylenecek her şey ortaya çıktıktan sonra yazılabilir. Burada, konunun önemi, hangi sebeple seçildiği, daha önce aynı konuda araştırma yapıp yapılmadığı izah edilir. Şayet bu konuyla ilgili daha önce bir araştırma yapılmışsa niçin ya da hangi bakımdan konunun yeniden ele alınmasına gerek duyulduğu açıklanır. Ön sözden sonraki metin dışı kısımlar ise kitabın arka bölümünde bulunur. Bunlar; bibliyografya, ekler ve indekstir. Bibliyografya yani kaynakça eserde kullanılan tüm kaynakların (arşiv belgesi, yazma eser, kitap, makale, ... gibi) bir düzen içinde listelenmesidir. Onu ekler kısmı izler. Ekleri oluşturan unsurlar ise sözlük, belge metinleri, şecereler, tablolar, grafikler, resimler, harita ve planlardır. Eklerden sonra

dizin yani indeks kısmı gelir. İndeks, eserde yer alan kişi, yer adları ve kavramların alfabetik şekilde düzenlenmesidir. Metin içi kısımlar ise giriş, bölümler ve sonuçtur. Giriş bölümü konunun başlangıç ve hazırlık kısmını oluşturur. Okuyucuya ele alınan konu hakkında bir ön bilgi sunmayı hedefler. Kısa, özlü ve genel bilgilerin bulunduğu kısımdır. Giriş bölümü anlaşılır ve açık cümlelerle konunun okuyucuya tanıtıldığı yerdir. Kitabın giriş kısmını, bölümler izler. Bölümler kitabın asıl gövdesini oluşturur. Çünkü kitabın yazılış amacı ve yanıt bekleyen soruların cevabı burada verilir. Metin içi kısmın son aşamasını sonuç bölümü teşkil eder. Bir araştırmanın bilimsel değere sahip olabilmesi için bir sonuca bağlanması zaruridir. Bunun yapıldığı yer de kitabın sonuç bölümüdür. Ulaşılan sonuç, bu kısımda verilir ve gerekirse tartışılır. Kimi durumlarda sonucu yazabilmek için eserde bahsedilenlerin kısa bir özetine gerek duyulabilir. Burada önemli olan sonucun kısalığı ya da uzunluğu değildir. Esas önemli olan eserde ortaya konan hipotezin ispatının yapılabilmesidir.

TARİH ARAŞTIRMALARINDA BİLGİSAYAR KULLANIM TEKNİKLERİNİN GELİŞİMİ

Tarihin genel anlamda geçmişi araştıran bir bilim dalı olması, teknolojiye karşı mesafeli bir bakış açısını doğurmuştur. Ancak her bilim dalında olduğu gibi tarih araştırmalarında da günümüz teknolojik imkanları çalışmaları oldukça kolaylaştırmıştır. Tarih alanında teknolojiye olan bu ön yargılı bakış açısına rağmen tarih; birçok bilim dalına göre teknolojiye daha fazla ihtiyaç duymaktadır. Çağdaş tarihçilik anlayışı ile tarihçiler eski genellemeleri yeniden ele alarak şimdiye kadar el atılmamış problemlere çözüm getirmeye çalışmıştır. Bunun sonucu olarak artık, Amerikan ve Fransız tarihçilerin başlattığı "Miktar Belirleyici Tarih / Quantitative History" isimli yeni bir alan ortaya çıkmaya başlamıştır. Avrupa'daki Miktar Belirleyici Tarih Anlayışı'nın aslında ulusal tarihimizde şer'iyye sicilleri, vakfiyeler ve tapu tahrir defterleri gibi sayısal veri içeren çok sayıda kullanım alanı olmasına rağmen ülkemizde kullanımı uzun bir süre sonra gerçekleşmiştir. İlk dönemlerde bilgisayarlardan özel yazılımlar ile istatistiki sonuçlar elde etmekten ziyade basılı ya da el yazması materyalin kopyalanması veya çalışmaların yazıya geçirilmesi gibi kısıtlı bir istifa kullanılır. Bunun temel nedeni teknolojinin insanların günlük hayatına yaygın olarak girmesine rağmen birçok tarihçinin bilgisayar kullanmaya başlangıçta pek hevesli olmamasıdır. Belki bu alışılmamış yenilik, tarihçilere içgüdüsel olarak yabancı gelmiş olabilir. Başlangıçta tarihe oldukça uzak görülen, bilgisayar teknolojisi daha çok fen bilimlerine hitap ettiği görüşü nedeniyle beşerî bilimlere esrarlı ve karanlık olmuştur. Ancak zamanla bu düşüncelerin sadece kullananların üslubundan ibaret olduğu da görülmüştür. Bu kaçınılmaz yenilik birçok köklü ve yetkin bilim insanına uzak gelip onları tabir yerinde ise "teknolojik cahil" yapmış olsa da bu teknolojinin aslında tarih araştırmacılarına sunduğu kullanışlılığa bakınca sadece onu kullanan sahiplerinin dar bakış açısı ve onların tekâmül edebilmesi ile alakalı bir durum olduğu aşikârdır. Çağdaş tarihçilik anlayışı ile tarihin diğer bilimlerle olan ilişkilerin artması ve bilgisayar teknolojilerinin bilgiye kolayca ulaşmayı, tarihî materyali belgelemeyi ve sunmayı kolaylaştırması ile daha yaygın bir tarihçi kitlenin bilgisayarlardan yararlanmasını beraberinde getirmiştir. Hatta günümüzde belki de bir tarihçinin bilimsel yetkinliğini, bilgisayar teknolojilerine yakınlığı ve bunları tarihî araştırmalarda etkin olarak kullanmasının belirlediğini söylemek pek de yanlış olmayacaktır.

BİLGİYE ULAŞMADA BİLGİSAYAR KULLANIM TEKNİKLERİ

İnternet ile sağlanan hızlı ve yoğun bilgi birçok alanda olduğu gibi tarih biliminde de büyük bir kolaylık sağlamıştır. Her geçen gün daha fazla insan katkısı ile sanal bilgi birikimini artırarak bilginin ulaşılabilirliğini de kolaylaştırmıştır. Son yirmi yıl içerisinde internet arama motorlarının da gelişmesi ile yazarı milyonları geçen her dilden her türlü bilgiye ulaşmak mümkün olmuştur. Buna her geçen gün dijitalleştirilen eski yazılı kaynakları da eklememiz ile bilgi birikimimiz inanılmaz bir şekilde artmaktadır. Arama Motorları Bilgiye ulaşmak, alışveriş yapmak, konum bulmak, görsellere ulaşmak veya paylaşımda bulunabilmek için birbirinden farklı web sitelere ulaşmak gerekmektedir. Aslında genel anlamda sürekli paylaşımına açık olan başka bir bilgisayara ulaşmak internette web sayfalarına ulaşmak için URL adında web adresleri kullanılır. URL adreslerinin hepsini bilmek mümkün olmadığında devreye arama motorları girmektedir. Web siteleri, arama motorları tarafından belirli aralıklar ile indekslenerek içerdikleri bilgileri metasearch adıyla veriler hâlinde kaydetmektedir. Bu metadatalar talep edildiğinde kelime bazında kullanıcılarına hızlıca sunulabilmektedir. Arama motorlarından en bilinenleri arasında Google, Yandex, Bing, Yahoo, Duckduckgo, Baidu, Aol gösterilebilir. Her birinin ayrı özellikleri olmasında rağmen Google tarama seçeneklerinin daha verimli olduğu görülür. Veri tabanları Web sayfalarından ulaşılan bilgilerin yanı sıra genellikle üyelikle dahil olunan birçok özel veri tabanı veya Açık Erişim (Open Access) yayınlar bulunmaktadır. Her geçen gün sayıları artan bu hizmet bilim dallarına yönelerek giderek alana göre özelleşmektedir.

BELGELEMEDE BİLGİSAYAR KULLANIM TEKNİKLERİ

Her an hayatımıza biraz daha fazla dahil olan bilgisayarlar ile her dilde her türlü bilginin online olarak ulaşabildiğine yukarıda değinilmişti. Bu başlık altında ise tarihçilerin malzemesi olan her türlü arşiv malzemesinin, basılı yayınların veya tarihi eserin dijital ortama aktarılma aşamaları genel olarak verilmeye çalışılacaktır. Tarihçiler için dijital bir arşiv oluşturmanın ilk aşamasını belgenin dijital fotoğraflanması olarak göstermek doğru olacaktır. Bu fotoğraflama profesyonel ekipmanlar ile yapılabildiği gibi amatör kullanıcılara yönelik dijital fotoğraf makineleri, tarayıcılar hatta cep telefonları ile de yapılabilir. Belgeleri dijitalleştirmede kullanılan scannerlar genellikle A4, A3 veya

belge beslemeli hızlı tarayıcılar şeklindedir. Bunun yanında profesyonel kullanıma yönelik büyük boyutlarda belge tarayabilen endüstriyel tarayıcılar ve el tipi tarayıcılarda bulunmaktadır. Kütüphane ya da kurumların değerli arşivlerini dijitalleştirmek için ise profesyonel bu için tasarlanmış fotoğraflar çekebilen, bunları düzeltebilen ve OCR ile tanımlayarak yazı hâline dönüştüren cihazların kullanımı da her geçen gün artmaktadır. Bütün bu teknik cihazların sunduğu imkanların yanı sıra artık hepimizin elinde olan akıllı cep telefonları ile de birçok materyalin dijitalleştirilerek belgelenmesi mümkündür. Her geçen gün daha yüksek çözünürlüklere ulaşan cep telefonu kameraları ile cep telefonları ile de hızlı ve kolay belge tarama imkânı sunmaktadır. Bu cihazların yanı sıra yüksek çözünürlükte fotoğraf çekebilen bir makine ile doğru bir açıdan çekilen fotoğraflarla da birçok boyutta materyalin dijitalleştirilmesi yapılabilir. Belgeleme amacıyla fotoğraf çekerken dikkat edilmesi gerekenlerin başında ortam ışığı, materyalin ölçüsü ve çekim açısı gelir. Doğru renk ve boyuta ulaşabilmek için genellikle aşağıdaki gibi bir renk/ölçü skalası kullanılır. Böylelikle materyalin fotoğraflanması esnasında olası renk farklılıklarının önüne geçilebilir ve materyalin boyutları anlaşılabilir. Bir tarihçi için benzer bir skala belgeleme çalıştığı her türlü materyalin yanında bulunması gerekir. Yazılı malzemeler doğru ölçütler ile dijitalleştirilebilmiş ise OCR yazılımları ile aranabilen, kopyalanıp değiştirilebilen bir yazı dosyası hâline dönüştürülebilir. En bilinen OCR programları arasında Abbyy Finereader ve Adobe Acrobat Pro sayılabilir. Böylelikle birçok kitap, makale basılı ortamdan dijital ortama aktarılarak daha hızlı araştırılabilir veya her yere taşınabilir. Kitaplar, makaleler, haritalar, çizimler, mimari fotoğraflar, tarihî ve arkeolojik malzemeler, gravürler, eski fotoğraflar gibi materyallerden oluşan bir tarihçinin dijital kütüphanesinin doğru tasniflenmesi ve verimli kullanılması en az dijitalleştirmek kadar önemlidir. Bunun içinde Endnote ve Mendeley gibi yazılımlar kullanılmaktadır. Yaygın olarak yazılı malzeme için kullanılan bu yazılımlar ile kişisel bir kütüphane klasörü oluşturulabilir, PDF dosyaları içinde arama yapılabilir, ilgili yerlere notlar alınabilir, paylaşım yapılan online yayınlara ulaşılabilir. Ayrıca yayınların künyeleri Word gibi programlara ilgili referans/atıf gösterme yöntemine göre aktararak bir kaynakça oluşturulabilir.

YAZIM VE SUNUMDA BİLGİSAYAR KULLANIM TEKNİKLERİ

Bilgisayarlar yukarıda ele aldığımız bilgiye ulaşma ve belgeleme aşamalarının yanında belki de en yaygın kullanımı olan bilimsel yayını yazma aşamasında da oldukça önemli bir yerdedir. El yazısından, daktiloya ve son 20-25 yıldır da sadece bilgisayar ortamında yazılan kitap, makale, dilekçe, özgeçmiş ve broşür gibi çalışmalarda en çok tercih edilen kelime işlemci programı Microsoft Word programıdır. Open Office, AbiWord, Libre Office, WPS Office, Apache, Scribus, Dropbox Paper, Soft Maker Free Office, Wordpad gibi alternatif kelime işlem yazılımları olsa da akademik camianın evrensel en yaygın uygulaması Microsoft Word olduğu için bizde programı kullanmayı göstermenin yerine genel olarak Word programının bir tarihçiye sunduğu imkanları ele almaya çalışmıştır. Bir paket olarak sunulan Microsoft Office programları içerisinde Word, PowerPoint, Excel, Access gibi yazılımlar bulunur. Sunum olarak tarih araştırmalarında her türlü bilimsel çıktı ile kelimenin ilk anlamı olan sununun oluşturulmasında bilgisayar teknolojisinin nasıl etkin olarak kullanılması gerektiği anlatılmaya çalışılacaktır. Bu amaçla tıpkı Microsoft Word programı gibi aynı paket program içinde yer alan Microsoft PowerPoint programını kullanmayı göstermenin yerine, genel olarak PowerPoint programının bir tarihçiye sunduğu imkanları ele almaya çalışılmıştır. PowerPoint uygulaması temelde bir sunum uygulaması olduğu için tüm görsel programlar aslında sunum için kullanılabilir. Bu nedenle Prezi, Canva, Impress, Google Slides, WPS hatta tüm video montaj yazılımları ile animasyon yazılımları da PowerPoint'e alternatif olarak gösterilebilir. Ancak evrensel uyumluluk, kullanım kolaylığı ve hemen hemen her türlü bilgisayarda bu yazılımın bulunması nedeniyle yeni arayışlar yerine akademik camia için PowerPoint programı doğru bir tercih olarak kabul edilebilir. Tüm Microsoft Office programları gibi PowerPoint ara yüzü de Word ile büyük benzerlik gösterdiği görülür. Temel fark olarak sol tarafta slaytlar bölümü ile sayfa yapısının dikey değil yatay olarak sunulmasıdır. Elbette bu bir sunum programı olduğu için hazırlanan sunularda Word programından daha fazla görsel ve daha büyük boyutlu yazılar bulunmalıdır. Sunum yaparken gerekli durumlarda kablosuz sunum kumandaları ve grafik tabletler kullanılması sunumun etkisini artırmaktadır. Grafik tabletler aracılığıyla tıpkı bir tahtayı kullanır gibi etkili bir sunum yapabilirsiniz. Ayrıca çok sayıda ve özellikteki grafik tablet kullanımı ile daha etkili görseller oluşturulabilir. Etkili görseller oluşturabilmek için ise yerine göre grafik ve vektörel tabanlı yazılımlar kullanmak da tarihçinin bilgisayarı etkin bir şekilde kullanma yöntemleri arasında gösterilebilir. Her türlü görselin düzeltilmesi, yeniden boyutlandırılması, bazı ilaveler yapılması ya da tamamen yeniden oluşturulması için kullanılan yazılımlar arasında en yaygın olarak grafik yazılım grubundan Adobe Photoshop yazılımı vektörel yazılım grubundan ile CorelDraw ve Adobe Illustrator gösterilebilir. Aslında Windows işletim sistemi ile birlikte ücretsiz olarak sunulan Paint programı ile de birçok görsel değişiklik yapılabilir. Grafik veya vektörel yazılım programları ile temel olarak birçok dildeki arşiv belgesinin hataları düzeltilir, daha okunabilir hâle getirilebilir, bir harita çizilebilir, fotoğraflarda istenmeyen yerler çıkarılabilir, renk düzeltmeleri yapılabilir, grafikler çizilebilir, sunumlarda vurgulanmak istenen görseller oluşturulabilir hatta kitap-dergi kapakları ve afişler yapılabilir.

Sosyal bilimler arasında yer alan tarih, milletlerin sosyal hafızasını teşkil etmektedir. İnsan tarih sayesinde geçmişi öğrenir, bugünü anlar ve geleceği yorumlar. Aynı zamanda bir aidiyet duygusuna da sahip olur. Bu bağlamda tarih belki de bilim dalları arasında sorumluluğu en çok olanlar arasında yer almaktadır. Bu sorumluluğu üstlenen de bizzat tarihçinin kendisidir. Bilim dünyasının en önemli konuları arasında yer alan etik, tarih araştırmacılarının da en çok dikkat etmeleri gereken husustur. Tarih yazımının amacı gerçekleri ortaya koymaktır. Bu görevi üstlenen tarihçi araştırma yöntem ve tekniklerini çok iyi bilmek zorundadır. Geçerli ve güvenilir yöntemler kullanarak objektif, taraf gütmeyen verilerden genellemeler yaparak konuya açıklık getirmeli, soruları gidermelidir. Tarihçi kaynaklara sadık olmalı, onları objektif bir şekilde değerlendirmeli ve yorumlamalıdır. Böyle davranarak bilimsel etik ihlallerinin de önüne geçmiş olacaktır.

BİLİM, ETİK VE BİLİM ETİĞİ İnsan var olduğu günden beri doğada ve çevresinde olup bitenleri merak etmiştir. Bu merak onu, sorgulamaya ve anlamaya yönlendirmiştir. Başlangıçta karşısında aciz olduğu doğada meydana gelen şimşek, gök gürültüsü gibi olayları Tanrı'nın cezalandırması olarak algılamakla zamanla yaptığı gözlemler ve sorduğu sorular onu cevap aramaya yöneltmiş bu da bilimin doğmasına yol açmıştır.

Bilim: Doğada meydana gelen olayların nedenlerini ve bağlantılarını bulan, onları genelleştirip kuramsallaştıran ve kuramsallaştırdığı bilgi sayesinde daha sonra meydana gelecek olan olayları önceden belirleyen entelektüel bir uğraştır. Daha basit bir tanım ile evrende var olan gerçek bilgiye ulaşmak için yapılan sistemli çalışmalara verilen isimdir.

Bilimsel bilgi: Gerçeklere ulaşmak için yapılan çalışmalar sonucunda üretilen bilgidir. Etik, insanlara yol gösterici ilkelerdir. Neyin doğru neyin yanlış olduğunu ayırmaya çalışan davranış kuralları, neyin iyi ya da neyin kötü olduğuna dair ilkeler ve sistemler, işlerin nasıl yapılması gerektiği konusunda yol gösterici değerler, standartlardır. Etik, insanların davranış şekillerine yön vererek nasıl ve neye göre davranmaları gerektiğini sorgulatmaktadır. Bir şeyin etik olup olmadığını toplumsal bakış açısı belirlemektedir. Bu nedenle insanlar ve araştırmacılar davranış şekillerinde ve çalışmalarında toplumun etik anlayışını göz ardı etmemeye özen göstermelidirler. Meslek etiği, meslek sahibi olurken kazanılan, bilime ve bilgiye dayalı değerlerin uygulamaya konulması olarak ifade edilmektedir. Farklı mesleklerin kendilerine özel etik kuralları vardır. Bilim etiği, bilimsel bir araştırmanın plan aşamasından raporlaştırılmasına ve yayımlanmasına kadar geçen süreçte uyulması gereken etik ve bilimsel ölçütleri ifade etmektedir. Bu ölçütlere uyulmaması etik dışı davranışların gerçekleşmesine yol açmaktadır.

Bilim Etiği ile İlgili Kurumlar ve Çalışmalar

Türkiye'de etik kavramı gerek toplumsal düzeyde olsun gerekse bilim ve meslek hayatında olsun oldukça geç ele alınmaya başlamıştır. Bilim etiği ile ilgili çalışmalar 20. yüzyılın son çeyreğine denk gelmektedir. 2 Eylül 1993 tarihinde bilim adamlığını, bilimsel araştırma ve araştırma standartlarını uluslararası düzeye çıkarmayı teşvik, bilim temelli danışmanlık hizmeti vermek, toplumda bilimsel yaklaşım ve düşüncenin yayılmasını sağlamak, ulusal öncelikleri dikkate alarak bilim politikalarının oluşturulmasına yardımcı olmak gibi amaçlarla Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) kurulmuştur. TÜBA tarafından bilim etiği konusunda çalışmak üzere 2001 yılında Bilim Etiği Komitesi oluşturulmuştur. Bu komite, ülkede bilim etiği ilkelerinin belirlenmesi, bilim insanlarının özellikle de genç araştırmacıların bu ilkeler doğrultusunda bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi amacıyla kurulmuştur. Bilimin bir çıkar, fayda aracı değil de kutsal bir uğraş olduğu bilincini kazandırmayı hedeflemiştir. Bilim etiği konusunda TÜBA'nın yanında Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) ve alt kuruluşu olan Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi (ULAKBİM) tarafından da çalışmalar yürütülmektedir. Bilimsel Araştırmalarda Tarihçinin ve Bilim İnsanlarının Görevleri Güven ve dürüstlük, bilimsel araştırmalarda aranan en önemli özellikler arasındadır. Bilim insanı konu seçimi, kaynak kullanımı, çalışma süreci ve çalışmanın raporlandırılması aşamalarında objektifliğini kaybetmemeli, dürüstlük ve erdem gibi nitelikleri rehber edinmelidir. Araştırma bitiminde elde edilen sonuçlar ilgi çekme, maddi kazanç sağlama ve tanınma gibi nedenlerle saptırılmamalıdır. Çalışmaları sonucunda elde ettiği bilgileri diğer bilim insanlarıyla paylaşmalı, konu ile ilgili yapılmış diğer çalışmaları dikkate almalıdır. Elde edilen veriler dürüst bir şekilde raporlandırılmalıdır. Bilimin amacı güvenilir bilgiyi elde ederek insanlığa faydalı olmaktır. Elde edilen bu bilgi rasyonel, dogmatizmden ve inançlardan uzak olmalıdır. Bunu sağlayacak kişi ise bizzat

bilim insanının kendisidir. Bu nedenle bilim insanı ön yargılı olmamalı, açık fikirli olmalı, karşı görüşlere saygı duyarak mantık arayabilmeli, kuşkucu olmalı, eleştirilere açık olmalı, düşünce ve gözlemlerinde etki altında kalmamalı, yanılabilirliği ihtimalini göz ardı etmemeli, yargılarında olasılıklara yer vermeli, bilimsel liyakatten ayrılmamalı ve temel etik kuralların dışına çıkmamalıdır. Bilime gelen zararın bütün toplumu etkileyeceğini ve bilime olan güveni sarsacağına farkında olmalıdır. TÜBA tarafından düzenlenen çeşitli etkinlikler sonucunda “Bilimsel Doğruluk İlkeleri” belirlenmiştir. Etik dışı sorunların ortaya çıkmasını engelleyecek olan ilkeler şunlardır:

- **Dürüstlük:** Bilim insanı araştırmalarının amaçlarını, yöntemini, sonuçlarını açıklarken başkalarının çalışmalarını değerlendirirken dürüst olur.
- **Güvenirlilik:** Bilim insanı araştırmalarını dikkatli ve tarafsız bir şekilde yapar. Araştırma sonuçlarını tarafsız ve gerçeğe uygun şekilde verir.
- **Nesnellik:** Bilim insanı çalışmalarında ve bu çalışmalar sonucunda yaptığı değerlendirmelerinde nesnellikten ayrılmaz.
- **Tarafsızlık:** Bilim insanı çalışmalarında politik, dinsel, ırksal ve ideolojik oluşumların, baskı gruplarının, diğer kişi ve grupların etkilerinden özgürdür, çıkar düşüncesinden uzak durur.
- **Bağımsızlık:** Bilim insanı çalışmalarında ve kararlarında politik, ırksal, yönetsel, dinsel ve kültürel değer yargılarından, çıkar düşüncelerinden ve kamuoyundan bağımsız hareket eder.
- **Açıklık:** Bilim insanı çalışmalarının sonuçlarını diğer bilim insanlarıyla, diğer kişi ve kurumlarla ve bilim dünyasıyla yayın yoluyla paylaşır. Araştırma sonuçları ulaşılabılır olmalıdır.
- **Hakkaniyet:** Bilim insanı başkalarının çalışmalarına ve bulgularına atıfta bulunmalıdır. Adil ve saygılı olmalıdır.
- **Saygı ve Sakınma:** Bilim insanı, insan haklarına, kültürel ve etik değerlere saygılı olur. Çalışmalarında diğer canlılara, kültürel mirasa ve doğaya zarar vermemeye çalışır.
- **Sorumluluk:** Bilim insanı diğer bilim insanlarına karşı sorumlu olmalı, genç araştırmacılara katkıda bulunmalı ve yol göstermelidir.

TARİH ARAŞTIRMALARINDA VE BİLİMDE ETİK DIŞI DAVRANIŞLAR

Etik Dışı Davranışların Nedenleri

TÜBA'ya göre etik dışı davranışların nedenleri şunlardır:

- Bireylere akademik araştırmaya başladıkları zaman bilimsel araştırma eğitiminin ve disiplininin verilmemesi, bilimsel araştırma etiğinin öğretilmemesidir.
- İnsan doğasının bir parçası olan yükselme ve eşitleri arasında kabul görme, insanlığın atılımında da belirleyici bir rol oynayan duygular aşırı hırs derecesine ulaştığında bilimsel etiğin çiğnenmesi olasılığı artmaktadır. Toplumda, üniversite ve bilim çevrelerinde yer edinme duyguları da araştırmacıları çeşitli etik dışı davranışlara sevk edebilmektedir.
- Yayın sayısının fazla olmasının bilimsel saygınlığı artıracığı yanlışlığı yinelenen yayına neden olabilmektedir.
- Parasal destek alınan kurumlar ve buralarda çalışan bilim insanlarının aldıkları maddi destekler ile hızlı bir şekilde yayın yapmaya zorlanmaları. Araştırmacılar burs, proje veya sanayi desteklerini kaybetmemek için de etik dışı davranışlara yönelebilmektedirler.

Etik Dışı Davranış Çeşitleri Disiplinsiz (Dikkatsiz veya Özensiz) Araştırma: Bilimde ve tarihte etik dışı kabul edilen davranışlardan biri disiplinsiz veya özensiz araştırmadır. Disiplinsiz araştırma kötü niyetli olmayan fakat bilimsel metodolojiye uymayarak yanlış sonuçlara ulaşan araştırmacıların yaptıkları hatalardır. Yani bilinçsizce yapılan hatalardır. Disiplinsiz araştırmalardaki hatalar genellikle telafi edilebilen ve bilime büyük zararlar vermeyen hatalardır. Araştırmacının iyi tasarlanması, yöntemin açıkça belirtilmesi ve kayıtların tutulması bu tarz hatalara engel olacaktır.

Uydurmacılık (Fabrication): Bilimsel araştırmalarda etik dışı olarak kabul edilen bir diğer davranış uydurmacılıktır. Bu etik dışı davranış için masa başı araştırma, kuru laboratuvarcılık gibi ifadeler de kullanılmaktadır. Araştırma sürecinde sıkıntı olduğu, gerektiği gibi araştırma yapılmadığı bu ifadelerden de anlaşılmaktadır. Araştırmacının ya hiç araştırma yapmadan ya da yarım yamalak yaparak yayınlar yapmasıdır. Uydurmacılıkta araştırmaya dayanmayan veriler üretilir, sonuçlara varılarak bunlar raporlanır ve yayın haline getirilir. Yapılmamış bir çalışma yapılmış gibi gösterilir.

Sahtecilik, Çarpıtma, Aldatmaca (Falsification): Bilimde etik dışı davranışlar arasında sahtecilik, çarpıtma veya aldatmaca olarak isimlendirilen eylemlerde yer almaktadır. Bilimsel verilerin kasıtlı olarak değiştirilmesine sahtecilik denilmektedir. Araştırmacı burada yaptığı hatayı kasıtlı, bilinçli olarak yapmaktadır. Sahtecilikle veriler üzerinde ya doğrudan istatistik oynamalar yapılır ya da verilerin en uygun olanları alınıp uygun olmayanları atılır. Böylece bilimsel varsayımlar etik dışı bir şekilde güçlendirilmeye çalışılır. Sonuçlar gerçeğe aykırı olarak değiştirilir. Araştırmaya dayanmayan sonuçlara ulaşılır, veriler oluşturulur ve bunlar yayın haline getirilir. Araştırmacı amacını, çalışmanın yöntemini ve sonuçlarını bilinçli bir şekilde değiştirerek, çarpıtarak yayın yapmaktadır. Bazen de elde edilen bulgular beklendiği gibi çıkmadığında, araştırmada ortaya konulan hipotezlere, iddialara uygun olmadıklarında devre dışı bırakılarak araştırma raporuna yazılmazlar. Bu hareket ise çarpıtmanın içinde yer alan “gizleme” olgusuyla açıklanabilmektedir.

Aşırmacılık, İntihal (Plagiarism): Aşırmacılık ya da intihal diğeri bilim dallarında olduğu gibi tarihte de en sık görülen etik dışı davranışlardan biridir. İntihal için korsanlık, yağmacılık, haksız kullanma, kendi adına geçirme gibi ifadeler de kullanılmaktadır. Kavramdan anlaşılacağı üzere aşırmacılık, araştırmacının başka birine ait olan düşünceleri, kelimeleri, cümleleri, metotları, araştırma sonuçlarını ya da ürünlerini kaynak göstermeden kendisine aitmiş gibi kullanmasıdır. Bu gibi durumlarda intihal yapan kişi genellikle bilinçli olarak, bazen de bilinçsizce başkasına ait eserlerin bütününe ya da bir bölümünü alarak, yabancı bir eser ise de tercüme ederek kaynak göstermeden, atıf yapmadan kullanmaktadır. Başka bir ifade ile bilgi hırsızlığı yapmaktadır.

Haksız Yazarlık: Yazım aşaması bir araştırmanın en önemli safhalarından biridir. Araştırma tamamlandı elde edilen bilgi ve sonuçlar makale, kitap vb. şekilde yayına dönüştürülerek paylaşılır. Yazım aşamasında hayali-sanal-gölge yazarlık, armağan-konuk yazarlık ve onursal yazarlık gibi etik sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Yazarlıkla ilgili olan bu sorunlar en sık karşılaşılan etik ihlallerdendir. Üniversiteler Arası Kurul'a göre haksız yazarlık, araştırmaya aktif bir şekilde katkısı olmayan kişileri yazarlar arasına dâhil etmek, aktif katkısı olan kişileri yazarlar arasından çıkarmak, yazar sıralamasını uygun olmayan ve gerekçesiz bir şekilde değiştirmektir.

Yinelenen Yayın (Duplication): Yinelenen yayın, aynı bilimsel çalışmanın birden çok dergiye gönderilerek yayımlanmasıdır. Çalışma ya aynen ya da küçük değişiklikler yapılarak, ismi değiştirilerek farklı yerlerde yayımlanır. Sempozyum, kongre gibi etkinliklerde sunulan çalışma makale yapılabilir.

Bölerek Yayımlama, Dilimleme (Salamizasyon): Bir araştırmanın sonuçlarını parçalara ayırarak çok sayıda yayın yapmaya dilimleme ya da bölerek yayımlama denilmektedir. Araştırmanın sonuçlarını araştırmanın bütünlüğünü bozacak ve uygun olmayacak yapay şekilde parçalara ayırma da etik ihlalini ortaya çıkarmaktadır.

Kaynakların Tarafli Seçilmesi: Bazı araştırmacılar çalışmalarında yararlandıkları kaynakları tarafli seçmekte, kendi sonuçlarını destekleyen kaynakları kullanıp kendi sonuçları ile uyuşmayan kaynakları görmemezlikten gelebilmektedirler. Bazen de nesneliği kaybederek sadece kendi ülkelerindeki araştırmacıların çalışmalarına ağırlık verebilirler.

Destek Belirtmeme: Bilimsel çalışmalar bazen çeşitli kişiler, kurumlar ve kuruluşlar tarafından desteklenirler. Bu desteklerin bildirilmemesi ve teşekkür edilmemesi de etik dışı davranış olarak kabul edilmektedir.

Etik Dışı Davranışları Engellemek İçin Alınabilecek Önlemler

Bilim araştırmalarında ve yazımında etik dışı davranışların yaşanmaması için şu önlemler alınabilir:

- Araştırmacılara mutlaka bilim etiği dersi verilmeli hatta bu ders lisans ve lisansüstü programların müfredatlarına dâhil edilmelidir.
- Etik kurallar bilim insanları tarafından özümsemelidir.
- Bilimde etik dışı davranışları denetleyen kurumlar daha aktif olmalı, gerekirse sayıları artırılmalı, konuyla ilgili genelgeçer ilkeler belirlenmelidir.